Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың октябрь 12 суббота № 237 (12937)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу эзелеглиг хуралынга бадылаан. Кыйгырыгларның текизин парлалгага үндүрер.

2000 чылга чедир үеде улус ажыл-агыйын химизастаарының Комплекстиг программазын Политбюро чугаалажып көргеш. Минералдыг чемишчидилгелерни, үүш камгалаар чүүлдерни, сайыраткан пластиктиг будумелдерни, химиктиг волокноларны болгаш химиктиг өске-даа чугула чамдык материалдарны будүрүп үндүрерин улам-на көвүдедири ол программада көрдүнген. Химия үлетпүрүнүң өзүлде темпилерин үлгаттырары машина тудуунуң, көлээ ажылагыйның, эмнер будүрүлгезинин, тудугну индустриализастаарының хөгжүлдезин дүргедиринге, транспорттуң хөгжүлдезинге, чонга херектиг бараанарның ассортиментизин калбартырынга, шынарын бедидиринге болгаш хереглеттингир будүштерин экижидеринге идиглиг болур.

Тургустунган үлетпүр болгаш эртем күүзүн ажыглаарын улам ынай экижидеринче ук программа угланган болгаш эң-не ажыктыг технологтуг чорудулгаларны ажылдап кылыр болгаш тургузар талазы-биле улуг хемчеглерни, бар будүрүлгелерни чаартырын болгаш техника-биле эде дериирни, химия продуктуларын, материалдарын будүрүп үндүрер немелде күүлерни ажыглалга киирерин, будүрүлгелерни автоматчыдарын болгаш механизастаарын, хол-биле кылыр ажылдарның хемчээлин эвээжедирин, будүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын бедидерин программада айтыкан. Химия индустриязының ажылчы чоннарынга чуртталга бажыңнарын тударынга болгаш социал-амыдырал база культура ужур-дузалыг объектилерни дериринге хөй акша-хөреңгилерни түскайлап бээри көрдүнген. Химизастаарының комплекстиг программазында көрдүнген даалгаларның күүселдезин үргүлүг контрольдаарын партия комитеттеринге сүмелээн.

1986—1990 чылдарда өнүүр металлургияның чиг эт баазазын колдадыр хөгжүдер болгаш техниктиг деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы хүлээп алдынган. Өнүүр металлургия министерствозунуң, машина тудуунуң болгаш тудуг министерстволарының каттыжышкыннарының болгаш будүрүлгелериниң ажылын күштелдирерин доктаалда айыткан, ол чорук руда тывыжының күүлерин дараазында беш чылда ажыглалга киирерин боттуу-биле көвүдедирин, деңнилгелиг технологтуг чорудулгаларны ажыглаарын калбартырын, тып алдынган чиг этти комплекстиг ажыглаарын экижидерин, а ол ышкаш өнүүр хөй металлдар бар чаа черлерни шиңгээдип алырын хандырар ужурлуг. Будүрүлгелерниң болгаш каттыжышкыннарның продукциязының шынарын бедидеринче, оларның ажылының техника-экономиктиг көргүзүглерин экижидеринче улуг кичээнгейни угландырган. Бо будүү үүлдер улус ажыл-агыйының өнүүр металлдэрга хереглелдерни долузу-биле хандырар арганы бээр.

Өнүүр металлургия будүрүлгелериниң партия организациязынга удуртулганы экижидерин, күш-ажылчы коллективтерге масса-политиктиг ажылды күштелдирерин, көрдүнген хемчеглерни боттандырар соруга-биле социалистиг чарыштың дээштиин бедидерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга даакан.

Кыдыкы Сонгу чүктүң районнарында болгаш оларга деңнештирген черлерде, чурттүк өске-даа районнарында будүрүлгелериниң, азбан черлериниң болгаш организациялардың ажылдакчыларын чурттала шөлүү-биле хандырар тадазы-биле чазактың ажылдан кылган немелде хемчеглериниң Политбюро чепшээрешкен. Оон-биле холбаттыр хамаарышкан категорияларның ажылдакчыларынга чиигелдерни тыпсыр, чурттала бажыңнарының тудуун улгаттырар болгаш ол тудугга министерстволарның база ведомстволарның киржилгезин калбартыр талазы-биле даалгаларны доктааткан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң Францияга барып чорааның түңнелдерин Политбюро, чугаалажып көрген. Францияның президентизи Ф. Миттеран-биле болгаш ол чурттуң политиктиг болгаш хөй-ниитизиниң өске-даа ажылдакчылары-биле оон беседалары, чугаалажышкыннар үезинде чедип алдынган дугуржулгалар Совет Эвилелиниң болгаш Францияның аразында найыралдыг харылзаалары улам ынай хөгжүдериге эки үндезинни тургускан дээрэни онзалап демдеглээн. Европаның аймыл чок чоруун быжыглаарынга, Европага ниитизи-биле кады ажылдажылганы калбартырынга болгаш делегей байдалын экижидеринге дээди деңнелге совет-француз ужураашкынының чугула ужур-дузазы демдеглеттингеи. Космосту милитаризастаарын болдурбазынче, ядролуг болгаш өске-даа боо-чепсектерни эндере будүрерни кыскыртырбазынче, Европага болгаш ниитизи-биле бүгү делегейге чаагай үретүңнелдерлиг делегей кады ажылдажылгазын хөгжүдеринче угландыр Совет Эвилелиниң көдүрген улус саналдары бистин күүневистин тайбыңга ынак даштыкы политиктиг угланышкынын, бүзүрелдиг бадыткаш көргүскен.

Совет Эвилелиниң чаа инициативаларын калбак хөй-ниити, политиктиг бөлүктер, хөй-хөй чурттарның удуртулгазы чүүлдүгзүүшкүн-биле утказының, делегей харылзааларын үндезинни-биле экижидеринче, бүгү чурттарның болгаш улустарның ажыл чок чоруун быжыглаарынче эргилиишкинниң аргазын ажыдып турар чүүл кылдыр ол инициативаларны үнелеп турарын сеткил ханышкыны-биле демдеглээн.

Мадагаскар Демократтыг Республиказының президентизи Д. Рацирака биле эш А. А. Громыкоңуң беседазының дугайында дыннадыгны болгаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының 40-гы сессиязынга ССРЭ-ниң делегациязының ажылының дугайында, АКШ-тың президентизи-биле болгаш даштыкы чурттарның политиктиг өске-даа ажылдакчылары-биле кылган ужуражышкыннарының дугайында эш Э. А. Шеварднадзениң информациязын дыңнаан болгаш үүлдүг деп санаан.

Иштики болгаш даштыкы политиканың өске-даа чамдык айтырыгларының талазы-биле шиитпирлер СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга үлээп алдынган.

МОСКВАДА ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалааны-биле октябрь 10-да албанның найыралдыг аян-чоруун кылып Ливия революциялыг удуртукчузу полковник М. Каддафи **Москвада чедип келген.**

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, **ССРЭ-ниң камгалал министри** С. Л. Соколов, албанның өске-даа кижилери уткаан.

• • •

Ол-да хүн Кремльге Ливия революциялыг удуртукчузу полковник М. Каддафи-биле М. С. Горбачевтуң чугаалажышкыннары болган. Анаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов олар киришкеннер.

Наймыралдыг болгаш ботботтарын билчиринниң байдалынга болган чугаалажышкыннар үезинде делегей байдалын үндезинни-биле экижидеринче, боо-чепсекти эндере будүрери соксадырынче угланган Совет Эвилелиниң сөөлгү инициативалары-биле кады делегейниң амгы байдалының айтырыгларының, Чоокку болгаш Ортаакы Чөвүчүкте, Африка дипте, Чер ортузу далайның девискээринде байдалдарның айтырыгларының талазы-биле санал-онаал солчуушкуну болган. Ол ышкаш амгы үениң делегей амыдыралынга каиа-даа каттышпазынар шимчээшкинниниң чугула ролюнга, а ол ышкаш ирак-ирак месилдежиишкинге хамаарышкан айтырыгларны база көрген.

(СЭТА).

ЭКИИ, ЗВЕЗДНЫЙ!

Л. И. БРЕЖНЕВ АТТЫГ ЗВЕЗДНЫЙ ХООРАЙЖЫГАШ. (СЭТА-ның корр). Байконур космодромдан ээп келген Б. Джанибековту болгаш Г. Гречкону Москва чанының чери алдын-сарыг күскү арга-ыяжы, өң-баазын чечектер, өңнүктерниң өөрүшкүзү-биле уткаан. Эртемденнер, космостуң ракета техниказының тургузукчулары, төрелери Төрээн чурттуң харысалгалыг даалгазын чедиишкиниң күүсеткени-биле холбаттыр оларга байыр чедирер дээш чеде бергеннер. Уткаанарын аразынга—В. Джанибековтуң космоска кады ужуткаңы француз космонавт Жан-Лу Кретьен болгаш МАР-ның космонавтызы Жүтдэрдэмидийн Гуррагча олар база турганнар.

В. Джанибеков биле Г. Гречко чанчыл ёзугаар Юрий Гагариниң тураскаалдың баарыгга чечектер салган. Оон соонда Звёздныйның Культура ордузунга байырлыг митинг болган. В. Джанибеков биле Г. Гречко олар анаа чылыг уткуушкун дээш өөрүп четтиргенин илергейлээш, ботларының орбитага канчаар ажылдаанының дутайын чугаалааннар.

Митингниң киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазы чоруткан.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ЭГЕЛЭЭШКИННЕРИН ДЕТКИИР БОЛГАШ НЕПТЕРЕДИР

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ленинчи партияның эзелеглиг XXVII съездизин төлептиг уткууру-биле СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң база партия Төп Комитединиң оон дараазындагы айтыышкыннарын күүседир дээш Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары күжүн, арга-дуржулгазын болгаш билиин мөөнүзээн. Улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнүң ишчилери партияның шуулганынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле бедиткен хүлээлгелерин алган, ону күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Партия организациялары ажылчы чоннарны чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин программазын, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче бо хүннерде мобилизастап, күш-ажылчы коллектив, кижи бүрүзү чедиишкиниг ажылдазын дээш идей-политиктиг, күш-ажылчы, мээү-шынар кижизидилгезинин дээштиин бедидиринче кичээнгейин угландырган.

Партия Кызыл хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарының, партия организацияларының, оларның активи амгы үеде он бирги беш чылдың сөөлгү чылының планныг онаалдаларын күүседиринче, партияның съездизин төлептиг уткууру-биле алган хүлээлгелерни күүседиринче күш-ажылчы коллективтерни, коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны мобилизастап турар.

«Торгалыг» совхозтуң Дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, Кызылдың дааранылга фабриказының, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Тываның геология-шинчилел экспедициязының, Кызылдың үлетпүр садыының коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру болгаш он ийиги беш чылда улам бедиткен хүлээлгелерни алыр талазы-биле эгелекчи саналды үндүрген. СЭКП обкомунуң бюрозунга ону чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан.

Эгелекчилерниң социалистиг хүлээлгелерин күш-ажылчы коллективтерге калбаа-биле чугаалажып көөрүп хандырарын, 1985 чылдың болгаш ниити он бирги беш чылдың планнарын ыяап-ла күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаарын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, «Тыва дагдүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, министерстволарның, ведомстволарның, будүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларынга бюро даакан.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң дагжылары СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар кылдыр 1985 чылдың планын хуусаа бетинде, декабрь 16-да күүсеткеш, 1986 чылдың ийи айының планын съездиниң ажыттынар хүнүнде доозар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүн планга немей өзүлдезин 3,5 хуу улгаттырар, продукциянын бот-үнезин даалгадан ажыр 0,5 хуу чиигедир, он ийиги беш чылда плайдан ажыр 250 мун тонна хөмүр-дашты казар немелде хүлээлгени алган.

Дааранылга фабриказының коллективи он бирги беш чылдың планын бо чылдың ноябрь 1-де, Кызылдың үлетпүр бараанар садыының ажыл-ишчилери бо чылдың бараан саарылгазының даалгазын декабрь 29-та күүсеткеш, 1986 чылдың баштайгы ийи айының онаалдазын февраль 27-де дооскаш, чонга бир чүс мун рубльдиң бараанын немей садарын болгаш өске-даа хүлээлгелерни алган.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур болгаш он ийиги беш чылда улам бедиткен хүлээлгелерни алыр талазы-биле патриотчу инициативаны үндүрген коллективтериң эгелээшкинин Кызылдың, Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары, Ак-Довуракның даг-дүгү арыглакчылары, Хову-Аксының металлургтары, Мөңгүн-Тайганың, Эрзиниң, Өөрүңүн хойжулары, Тожуунуң анчылары, ивижилери изин-биле чүүлдүгзүнүп деткип, партияның эзелеглиг съездизинге алдар болдурган хүлээлгелерни ап турар.

Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарының заводунуң коллективи республиканың мурнакчы будүрүлгелериниң эгелээшкинин чүүлдүгзүнүп деткээш, боттарының бар арга-курлавырларын санап көргеш, чыл планын ноябрь 7-де күүседирин шиитпирлээн. Пландан ажыр 200 мун туйбуну будүрер. Съезд ажыттынар хүнге чедир 1986 чылдың ийи айының планын күүседип, пландан ажыр 261 мун рубльдиң продукциязын сайгарарын аазаан. Шак ындыг бедиткен хүлээлгелерни мурнакчы коллективтериң патриотчу эгелээшкинининг үлегерибиле республиканың дыка хөй үлетпүр будүрүлгелери, совхозтары, бригадалары, звенолары алган.

Эгелекчилериң үлегери-биле республиканың ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдаан түңнелинде үлетпүр будүрүлгелери продукция саарылгазының планын тос айларда 103 хуу, бараанныг продукция будүрериниң даалгазын 100,5 хуу күүсеткен. Көдээ ажыл-агыйның ишчилери эрткен тос айларда багай эвес ажылдаан. Күрүнеге эът садарының планын 102 хуу, сүттүүн — 103, дагаа чуургазын садарының даалгазын 100 хуу күүсеткен болуп турар.

Амгы үеде күш-ажылчы коллективтерде он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш съездиге алдар болдурган бедиткен социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш күш-ажылчы маргылдаа калбарган. Чарыштың кол сорулгазы болза эртем-техниктиг деңнилгени дүргедири, будүрүлгениң ажыктыын болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидири, продукцияның бот-үнезин чиигедири, материал чиг эт курлавырларының бүгү хевирлерин камныг база чеп ажыглаары, дүжүт ажаап алыышкынын чогуур үезинде шынарлыг чорудары, мал кыштаглаашкынынга бүгү талалыг белеткенири, малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер, уксаазын экижидер ажылды улам-на калбартыры болуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур болгаш он ийиги беш чылда улам бедиткен хүлээлгелерни алыр талазы-биле республиканың мурнакчы коллективтериниң эгелекчи саналын чугаалажыр, немелде хүлээлгелер алыр ажылды чамдык партия организациялары ам-даа чедир организаставайн турар, ону чоокку үеде чорудары, съездиге алдар болдурган социалистиг чарышты дээштиг организастаары хүннүң чугула айтырыы болур.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур улуг соруга республиканың коммунистериниң, бүгү ажылчы чонларының мурнунда туруп турар. Ынчангаш партия организациялары бүгү партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылын ону күүседиринче угландырар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур

ПЛАНДАН АЖЫР ПРОДУКЦИЯ

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш республиканың күш-ажылчы коллективтериниң социалистиг чарыжында идепкейлиг киришпишаан, Тываның сүт комбинадының коллективи будүрүлгениң кол көргүзүглериниң талазы-биле беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен дугайын октябрь 7-де рапорттаан.

Социалистиг чарышка бирги черни Кызылдың сүт заводунуң коллективи быжыы-биле тудуп турар.

Бараанныг продукцияны будүрер, сайгарар, чоннуң хереглел барааннарын будүрүп үндүрер, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле беш чылдың даалгаларын коллектив хамыкты мурнай күүсеткен. Республиканың магазиннеринге илдан ажыр 141 тонна мал саржаан, 273 тонна чалан сүт продукциязын киирген. Планнан ажыр 378 мун рубльдиң камналгазы чедип алдынган.

Заводтуң коллективи будунуң бар арганы санап көргеш, чыл төнчүүнге чедир 823 мун рубльдиң бараанныг продукциязын ажылдан кылырын, 840 мун рубльдиң продукциязын сайгарарын, 895 мун рубльдиң хереглел бараанныг продукциязын ажыглаарын, 20 мун рубльдиң арыг орулгазын алырын шиитпирлээн. Ынчангаш он бирги беш чылдың доозукчу чылының күрүне планы күүсеттинер.

Партийжи съездиге төлептиг ужуражыр дээш заводтуң коллективи кышкы үеде үзүктелишкин чок ажылдарынга тааржышкан байдалдарны хандырарынче онза кичээнгейни угландырып турар.

В. СУМЕНКОВА,
Тываның сүт комбинадында партия организациязының секретары.

БЕШ ЧЫЛДЫ–ХУУСАА БЕТИНДЕ

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу бараанныг продукция будүрүп үндүрер талазы-биле он бирги беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткенининг дугайын СЭКП обкомунга рапорттаан.

Он бирги беш чылдың беш болгаш ажыл-агыйга херек чүүлдерни —23 миллион 120 мун рубль түңге будүрер планныг тургаш, 23 миллион 281 мун рубльге будүрүп үндүрген. Чылдың төнчүзүнге чедир адырның ажылдакчылары бараанныг продукциязын беш чылдың онаалдазындан ажыр 1,3 миллион рубльге будүрерин хүлээннеер.

Тес-Хем (директору Д. Ч. Доржу), Таңды (А. Л. Кудрявцев), Кызыл (М. П. Середин), Шагаан-Арыг (В. А. Квасов) болгаш Барыын-Хемчик (Г. Р. Кузнецов) ыяш ажыл-агыйларының беш чыл планнарын күүседиринге салыышкыны онза улут, олар бараанныг продукциязын будүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле онаалдазын эки доосканнар.

Хууда беш чыл планнарын Тес-Хем ыяш ажыл-агыйының чолаачылары В. А. Кудрявцев, Каа-Хем ыяш ажыл-агыйының ыяш сөөртүр машиналар чолаачылары В. Г. Селюбов болгаш И. М. Яшенко, ында Я. В. Непомнящих болгаш С. Г. Светышевке удуртқан ыяш белеткекчилериниң бригадалары хуусаа бетинде доосканнар.

ДААЛГА КҮҮСЕТТИНГЕН

Республиканың ном садыының конторазы беш чылды хуусаадан эрте дооскан.

Будүрүлгениң ажылдакчылары боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте доозар деп бедиткен хүлээлгени алган турган. Ном садыының конторазының коллективи сөглээн сөзүн хуусаадан бир ай бурунгаар күүседип, чонга 6 миллион 299 мун рубльдиң барааннарын саткан. Ол дээрге беш чыл даалгазында көрдүнгенининден 49 мун рубль хөй.

Бо чедиишкинни чедип алырыга улуг үлүүн киирген коллективтериниң аразында төп «Өөрүк» ном магазини (директору Н. П. Мамедова), Кызылда № 2 ном магазини (эргелекчизи В. Г. Петрова) бар. Кызыл хоорайда сес ном киоскилериниң алдызы беш чылдың даалгаларын база ажыр күүсеткен. Тус-тус коллективтериниң чедиишкининге күш-ажылдың хоочуннары, ак сеткилдиг, даандырган херээге бердинген ажыл-ишчилер салыышкынын киирип, өскелерге үлегерин көргүүп турар. Ындыгларга боттарының ынак херээнге чээрби беш чыл ажыг ажылдап келген У. Г. Тюнина, Л. В. Якушенко, В. Т. Михайлова болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Районнарда ном магазинериндеи Ак-Довуракта № 12 (эргелекчизи М. И. Макаренкова), Хову-Аксының № 5 (О. П. Колодяжная) магазинер мурнакчыларга хамааржыр.

Ном садыының планын күүседиринге үнүүшкүнүүр ном ярмаркалары, будүрүлгелерже үнүүшкүнүүр, чурттакчы чондан ажыглаан иомнарны садып ап, дедир сайгарары ышкаш аргаларны ажыглааны салдарлыг болган.

Н. ЛЮСОВА,
республиканың ном садыының конторазының ревизору.

Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозта Кечил-оол Григорьевич Оолак кадайы Кечил-оол Кара-кыс-биле кады он беш чыл дургузунда малчыннап келген. Олар бо үенин дургузунда ажыл-агыйның экономиказын быжыглаарынга күш-ажылчы үлүүн киирип, хөй малды өстүрүп берген болгаш **6 чыл улаштыр** үүс баш хойдан-на 100—115 чедир хураганны менди өстүрген.

Малчын өг-бүле хойжулар ортузунга калбарган социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болган. Оларның күш-ажылчы үлегери-биле малчыннап турар аныяк хойжу Николай Бадарчы кадайы Анна Карьянова-биле 1979 чылда хой малдан эгелээннер. Бо малчыннар кыштаглаашкынга бүгү тала-биле эки белеткенгеннер. Оларның Кудургунда кыштаанда кажаалларны тудугжу Григорий Монгуш септеп дооскан.

ЧУРУКТА: «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хойжу Кечил-оол Оолак, аныяк хойжу Николай Бадарчы, малчыннар кыштагларын септежип турар мурнакчы тудугжу Григорий Монгуш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШЫННЫГ ХЕРЕКТИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү М. С. Горбачевтуң Францияже албанның аян-чоруу совет кижилер болгаш депшилгелиг бүгү кижи төрелгеген улуг сонуургал-биле хайгаарап турду. Ядролуг халапты болдурбазынче, эндере чепсегленишкинни соксадырынче, тайбыңны болгаш делегейниң айыл чок чоруун хандырарынче угланган ээш М. С. Горбачевтуң идип үндүрген чаа саналдарын бүгү улус деткээн болгаш чүүлдүгзүнгеп.

Совет саналдар бүгүдеге билдингир болгаш тодаргайдыр, Улуска тайбың, келир үеге бүзүрел херек. Чер — бистиң улуг өргээнис-тир. Ынчангаш ында чурттап турар чон бүрүзү кожалар бис. Бистиң күүневистиң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказы бистерни, совет кижилерни улам-на сорук киирип турар.

Бистиң коллектив он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Бо чылдың эрткен тос айларында баш таарар, ачыладып хөлезилээр дуза чедирер планныг онаалдалар чедиишкиниг күүсеттинер. Бо эрткен үенин дургузунда плайдан ажыр 19,7 мун рубльдиң ачы-дузазын чонга көргүскен.

Эш М. С. Горбачевтуң Францияже албанның аян-чоруу бистиң чуртувустун ажоок улуг ат-алдарының база бир херечизи-дир. Ындыг улуг ат-алдарның үндезинни Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүш-шыдалы-дыр. Ынчангаш шиниг херек тиилезин дээш улам эки ажылдаар-даа ужурлуг бис.

Л. ЧУНАРЕВА,
«Тувапарикмахерские» будүрүлге каттыжышкынының директору.

• • •

Михаил Сергеевич Горбачевтуң чугааларында айыткан делегейге тайбыныы быжыглаарыынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, термоядролуг дайыныыл айыылын чайладырынче, чепсегленишкинниң эндере будүрерин шеглээринче угланган болгаш өске-даа саналдарын бүгү совет кижилер-биле бир дөмей сеткилимниң ханызындан чүүлдүгзүнүп, деткип турар мен. Бистер, ажылчыннар, тайбыныы болгаш социалистиг Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн быжыглаар дээш амгы үеде он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш шалыпчы ажылдап турар бис. Анаа хууда салыышкынным киирип, анайлар өстүрер, дүк кыргып алыр талазы-биле беш чыл планын күүсеткен мен. Тайбың херээнге салыышкынным киирери-биле ам-даа эки ажылдаарын хүлээндим.

С. САЛЧАК.
«Тээли» совхозтуң өшкү кадарчызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

Советтер амыдыралы

БЕШ ЧЫЛДЫ ДООЗУП ТУРА

Доозукчу чылды база ниитизя-биле он бирги беш чылды чедишкининг доозар, келир он ийиги беш чылда ажылдарыга бызыг баазаны тургузуп алыр дээш районуң күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-ишчилери бо хүннерде кызымак ажылдап турар. Партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында районуң экономиказы чылдан чылче чайгылыш чок хөгжүп орар. Районуң совхозтары күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садар талазы-биле беш чылдың дөрт чылының онаалдаларын чедиишкинниг боттандырган. Ак-Довуракның автотранспорт бүдүрүлгези чүк сөөртүр, пассажирлер аргыштырар болгаш чүк саарылгазының талазы-биле планныг онаалдазын күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунда кирген. Коммунал ажыл-агый болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери дөрт чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, чоңга ачы-дүзе чедирилгезиниң хемчээлин улгаттырган.

«Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довуракның хлеб заводу, районуң ыяш ажыл-агыйы, «Сельхозтехника» салбыры, Кызыл-Мажалыкта бот-оруулгачарылгалыг сентелге-тудуг участогу, Ак-Довуракта № 3 орук-тудуг участогу планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле дээре көргүзүглерни чедип алган. Беш чыл планың хуусаа бетинде күүсеткеш, беш чыл планындан ажыр 18,4 тоонна арыг дүктү сайгарган.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында Кызыл-Мажалыктың сүт заводу, электри-биле чылыг бээр төптүң № 6 котелу, Кызыл-Мажалык — Тээли аразында орук, Ак-Довурак хоорайда 280 олуттуг уруглар сады дээш чижектиг чугула объектилер ажыглалга киргең. Шекпээр суурда 624 өөреникчи өөренир ортумак школаның, Кызыл-Мажалык суурда Күрбаңк бажыңының тудуглары, дыка хөй мал кажаалары болгаш 4100 дөрбелчин метр чурттарга шөлүү база социал-культура амыдыралдың ооң-даа өске объектилери туттунар болгаш ажыглалга кирер.

Улус өөредилгези, кадык камгалалы, культура болгаш спорт албан черлери улам шинай хөгжүлдени алган. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, пенсионерлериң болгаш эвээш орулгалыг өг-бүлелериниң дугайында сагыш салыышкынны улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай, Кызыл-Мажалык суур болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары улгаттырган. Районуң чеди чурттакчы бүрүзү-ле бо хүн пенсия ийикпе күүсе дузаламчызын ап турар.

Районуң улус өөредилгезиниң ажылдакчылары ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Бааза бүдүрүлгелерни школаларга бижыглаан. «Тыва даг-дүгү» комбинат, районуң «Сельхозтехника» салбыры, районуң чоннуң амыдырал хандырылгазының, школа реформазын амыдыралга боттандырарының, суурларга күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринiң, чаагайжыдылга айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни уландырып келген.

Ук айтырыглар ол көдээ Советтериң девискээринде багай эвес шиитпирлеттинип турар. Самагалдай көдээ Совединиң доктаамал комиссиязын. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цехиниң чолаачылары Г. Л. Карпов, Л. Н. Лоскутников болгаш өскелерни-даа адап болур.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-да «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарыш калбарган. Эрткен тос айларда комбинаттың ажыл-ишчилери планнаң ажыр 7165 тонна даг-дүгүн бүдүрүп, 700 мун рубльдиң нормативтиг арыг продукциязын пландан ажыр бүдүрүп үндүрген болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3,5 хуудаг бедиткен. Ынчангаш бүдүрүлге хемчээлиниң бүгү өөрүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинiң ачызында чедип алдынган.

№ 741 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның тудугжулары тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле он бирги беш чылдың программазын октябрь 20-ге чедир күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир 300 мун рубльди немей шингээдип алырын хүлээнген. Чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери чылдан чылче бедик көргүзүлүг ажылдап, чоңга ачы-дүзе чедирериниң хемчээлин улгаттырарын чедип ап келген.

Көдээ ажыл-агыйның ажчылиичилери дүк садар талазчыларга беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, беш чыл планындан ажыр 18,4 тоонна арыг дүктү сайгарган.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында Кызыл-Мажалыктың сүт заводу, электри-биле чылыг бээр төптүң № 6 котелу, Кызыл-Мажалык — Тээли аразында орук, Ак-Довурак хоорайда 280 олуттуг уруглар сады дээш чижектиг чугула объектилер ажыглалга киргең. Шекпээр суурда 624 өөреникчи өөренир ортумак школаның, Кызыл-Мажалык суурда Күрбаңк бажыңының тудуглары, дыка хөй мал кажаалары болгаш 4100 дөрбелчин метр чурттарга шөлүү база социал-культура амыдыралдың ооң-даа өске объектилери туттунар болгаш ажыглалга кирер.

Улус өөредилгези, кадык камгалалы, культура болгаш спорт албан черлери улам шинай хөгжүлдени алган. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, пенсионерлериң болгаш эвээш орулгалыг өг-бүлелериниң дугайында сагыш салыышкынны улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай, Кызыл-Мажалык суур болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары улгаттырган. Районуң чеди чурттакчы бүрүзү-ле бо хүн пенсия ийикпе күүсе дузаламчызын ап турар.

Районуң улус өөредилгезиниң ажылдакчылары ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Бааза бүдүрүлгелерни школаларга бижыглаан. «Тыва даг-дүгү» комбинат, районуң «Сельхозтехника» салбыры, районуң чоннуң амыдырал хандырылгазының, школа реформазын амыдыралга боттандырарының, суурларга күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринiң, чаагайжыдылга айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни уландырып келген.

Ук айтырыглар ол көдээ Советтериниң девискээринде багай эвес шиитпирлеттинип турар. Самагалдай көдээ Совединиң доктаамал комиссиязы, Ак-Довурак хоорайда 280 олуттуг уруглар садын дээш чижектиг чугула объектилер ажыглалга киргең. Шекпээр суурда 624 өөреникчи өөренир ортумак школаның, Кызыл-Мажалык суурда Күрбаңк бажыңының тудуглары, дыка хөй мал кажаалары болгаш 4100 дөрбелчин метр чурттарга шөлүү база социал-культура амыдыралдың ооң-даа өске объектилери туттунар болгаш ажыглалга кирер.

Чоннуң медицина хандырылгазының айтырыы Советтериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Медицина хандырылгазының хевирлерин болгаш аргаларын сайыраңгайжыдар талазы-биле районда чамдык ажылдарны чорудуп турар. Поликлиникаларны болгаш кабинеттерни чаа дериг-херекселдер-биле дерээн. Бо бүгү ап чорудуп турар хемчеглериниң ачызында аарыыр чорук кызырылган.

Культура албан черлериниң ажыл-чорудулгазы сайыраң, библиотекаларның, уран чүүл школаларының болгаш клубтарның четкилери калбарган. Районга культура-массалыг хемчеглерни хөйүү чорудуп, анаа хөй кижиниң хаара тудуп турар. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң янзы-бүрү бөлүмнеринде 2500 ажыг кижи киржип, көдээниң ажыл-ишчилеринге уран талантызын бараалгадып турар. Күш-культура болгаш спорттуң массалыг болдурарының талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер улгаткан. Районда ССРЭ-ниң спорт мастерлериниң, спорт мастерлериге кандидаттарның база спорттуң национал хевирлериниң РСФСР-ниң спорт мастерлериниң саны өскен.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалын районуң бүгү ажылчы чоннары изиниле чүүлдүгүнүп деткээн. Бо доктаал күштүг болуп эгелээнден бээр районда корум-чурум үрээр чоруктуң саны көскүзү-биле кызырылган. Күш-ажылчы коллективтер оларга берген эргелерин бүрүн ажыглап, будүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажыл шагы үзер, арага-дарыга сундулуг кижилер-биле демиселди күштелдирген.

Районуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинде чамдык чедишкиннер-биле чергелештир чедир кылдыамайн турар ажылдар ам-даа хөй. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели тудуг талазы-биле улуг өреллиг болуп артпышаан. Бо эргелел күрүне планын чылдың-на күүсетпейн келгенинден беш чылдың чүгле эрткен дөрт чылында безин 4 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир шингээдип албаан. Бо чылдың эрткен тос айларының планныг онаалдаларын база-ла күүсетпейн барган. Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле база-ла хожудан түрер бис. Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводу, районуң хереглекчилер ниитилели дедиски эвес ажылдап келген.

Доозукчу чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын чедишкинниг күүседир, партияның XXVII съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш организасткы, масса-политиктиг ажылдың дениелин бедидип, бердинген онаалдарының күүседизи дээш кадрлардан негелдени күштелдирип, кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер дээш боттуг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг бис.

С. ИЛЬЕНКОВ,
улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы.

Беш чылдың кижилери

КҮЗЕЛ-ЧҮТКҮЛ ТУРДА

Аяк-Хээ Оидар биле Хеймерек Куулар оң классты дооскаш, өг-бүле тудуп чурттай бергениер. Бот-боттарынга ханы ынак, сагыш-сеткилин билчир, ажыл-ишчи комсомолчу аныяк кижилерге ниитилелге ажыктыг кандыгла бир ажыл кылыр айтырыг тургустунуп келген. Хөй ажыл шилип, ол ажыл берге, бо ажыл дыш чок деп төнмес-батпас чугаа-даа кылбаннар. Аяк-Хээ-даа, Хеймерек-даа кара чажындан мал аразында өскен, анаа ынак, ынчангаш ада-өгбелериниң чаагай чанчылын эдерип, малчыннаарын дорту-биле шиитпирлеп алганнар.

— Кайда-даа белен, чыргалдыг ажыл чок, кызымак, тура-соруктуг, шыдамыккай болур херек, кандыг-даа бергелеөни шыдажып эртеринге ол дузалаар — деп, Данзын-оол оглу, кенинге чугаалап, чагыг-сөзүн берип турган.

Аныяк ишчилерге ада-иезинiң, дөргүл-төрелериниң идегели, чагыг-сөзү хоойлубиле демей болган.

Аныяк малчыннар хой хүлээп алган баштайгы чылында төрүүр чүс башка онаштыр 107 хураганны менди доруктуруп алган. Тус черниң байдалынга ол багай эвес көргүзүп болган. Анаа менээргенип, мактанмаан, харын төрүүр чүс баш хойга онаштыр 120—141 хураганны менди ап турар мурнакчы малчыннарның дуржулгазын хандыр өөренип, боттарының ажыл-ижинге ажыглап, ону чедип алырының аргаларын, курлавырларын дилеп кирипкеннер.

Ниитиниң малын өстүрер дээш сагыш човаашкын долган чымыштыг чылдар билдиртпейн «ужугуп» эртип-ле турган. Хой ажылынга, чаш хураганнарны ажаап, азыраарынга оларның арга-дуржулгазы улгадып, көргүзүглер бедип орган. Ынчангаш Аяк-Хээ биле Хеймерек «Октябрь 30 чылы» колхозтуң мурнакчы малчыннарының санынга кирген.

Хойнуң уксаазын экижидери, баш саның көвүдедири, продуктулуун бедидери — чугула күрүне ужур-дузалыг айтырыг. Анаа комсомолчуларның болгаш аныяктарның эгээртинмес күжү, билии эргежок чугула дээрзин Оидар Аяк-Хээ, ооң кадайы Куулар Хеймерек билип, бо талазы-биле чүнү кылырын дугуржуп чугаалашканнар.

Колхозта комсомол организациязының хуралы болган. Анаа аныяктарны мал ажылынче хаара тудар дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аяк-Хээ ол хуралга санал бергеш, улам ыкы ажылдаарын хүлээнгеш, республиканың комсомолчуларын болгаш аныяктарын хой ажылынга ажылдаарынче, кыйгырган ажык чагааны бижиирин аазаан. Ол эгелээшкинни ажыл-агыйның комсомолчулары чүүлдүгүнүп деткээн.

Аяк-Хээ Оидар 1974 чылда Тываның аныяктарын хойжылап ажылдаарынче кыйгырган ажык чагааны бижээн. ВЛКСМ обкомунуң бюрозу ук ажык чагааны чүүлдүгүнүп деткээн тускай доктаалды хүлээп алган, аныяктарны хойжулап ажылдаарынче кыйгырган.

«Хой ажылы — Тываның көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол адыры. Ону улам сайзырадыры — комсомолчуларның болгаш аныяктарның шылапчы херээ» деп аныяк хойжуларның чагаазында бижээн.

Тываның дыка хөй комсомолчулары болгаш аныяктары ол чагааны чүүлдүгүнүп деткээш, аданарының, авазарының соон салган, хойжулап ажылдаар күзелин илереткеннер. Комсомол организацияларынга «Хой ажылы — комсомолдуң шалыпчы херээ» деп темалыг хуралдар эрткилээн. Школаларга эрткен хуралдарга оңгу класстың үш-үч хире доозукчузу санавдарын бергеш, чагааны деткип, малчыннаар күзелин илереткеннер. Хой ажылынга бердинген, ажыл-ишчи, тура-соруктуг аныяктар сөөлгү чылдарда өзүп үнген. Оидар Аяк-Хээниң салгакчыларын кайы-даа совхозтан адап болур. «Октябрь 30 чылы» совхозта сөөлгү чылдарда он ажыг аныяк өг-бүле хой кадарар күзелин илереткен, олар шупту комсомолчулар. Март-оол, Светлана Монгуштар, Михаил, Марина, Геннадий, Лиза Оидарлар ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдап, багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Тываның аныяк ажыл-ишчилериниге кыйгырыг үндүрген улус болганда коммунистер Аяк-Хээ биле Оидар биле Хеймерек Куулар боттарының хууда үлегер-чижээн өскелерге көргүзер дээш каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаар хүлээлгезин утпаннар. Мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжы бистиң чуртувустуң булуң бүрүзүнге чылдың-на калбарып турар. Аяк-Хээ Оидар ол чарышка идепкейлиг киржип, шалыпчы ажылдааш, багай эвес түңнелдерни чедип алган. Кызымак хойжу өг-бүле тоску беш чылда төрүүр чүс хойга онаштыр ортумаа-биле 112 хураганны, оңгу беш чылдың чыл бүрүзүнде-ле чүстен-не 120 хураганны менди доруктуруп ап, дүк кыргыыр планын үргүлүү күүседип келген. Ол бирги беш чылда көргүзүглерни улам көвүдедирин ол аазаан, сөглээн сөзүн күүседип шыдаан. 1982 чылда төрүүр чүс баш хойга онаштыр 135 хураганны, 1983 чылда — 134-ту, 1984 чылда 120 хураганны совхозка менди доруктуруп берген. Чаш хураганнар доруктурарының, дүк кыргып алырының ол бирги беш чыл планын Оидар Данзын-оловович хуусаа бетинде күүсеткен республиканың мурнакчы малчыннарының бирээзи.

— Зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг хемчеглерни шын чорутканыының түңнелинде хойдан хөй хураганны, дүктү ап болур — деп, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Аяк-Хээ Данзын-оолович санаар. Хамыктың мурнунда хойнуң одарын, чемгерилгезин, суггарылгазын шын таарыштырар, чайын эки семиртир, эдержилгени чогуур үезинде шынарлыг чорудар, малдың чаш төлүн ажаап алырынга, кышка хынамчалыг белеткенир, хой төрүп турар үеде ажылды шын организастаар, каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаарын чугулалап көрүп турар. Амгы үеде улус ажыл-агыйының кайы-даа адырынга чедишкининг ажылдаарынга тускай билиг херек болу бергең, ону барымдаалаш, Оидар Аяк-Хээ биле Куулар Хеймерек Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң зоотехник салбырын бот-өредилгебиле чедишкининг дооскан.

Хойжу өг-бүлениң күш-ажылчы чедишкиниерин партия болгаш чазак бедидиле үнелээн. Оидар Аяк-Хээ Данзын-оловович Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнерибиле шаннаткан, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг аттыг адилекчизин. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжыңга А. Д. Оидар эки көргүзүглерни чедип алган, чоокта чаа совет профэвилелдериниң М. С. Громова аттыг шаннадлы аланган. Хойжунуң кадайы Хеймерек Бадыевна Куулар Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези, «Күш-ажылчы эрес-мээдирлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаннаткан. Оларның кайызында-даа ВЛКСМ ТК-ниң шаннадлары база бар.

Амгы үеде хойжу өг-бүле СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

Сүт-Хөл район.
ЧУРУКТА: Оидар А. Д. С. САТТЫҢ фотозу.

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

Тес-Хем район Совединиң, районуң чер-чер Советтериниң күүскомнары боттарының ажыл-чорудулгазын партияның XXVI съездизинiң, СЭКП ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче урландырган. Советтериниң организас-массалыг ажылы элээн идепкейжээн. Советтериниң сессиялары хоойлуда көрдүнген хуусааларында эртип турар, оларның шынары экижээн. Анаа депутаттар ажыл-агыйның хөй талалыг айтырыгларын чугаалажып турар.

Сессияларга депутаттарның киржилгези идепкейжээн. Ооң-биле кады район Совединиң күүскому көдээ Советтериниң организас-массалыг ажылының арга-хевирин үениң негелдезинге дүүштүр тургузарынче, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер, коллектив бүрүзүнге күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун чедип алырын хандырарынче угланган хемчеглерни ап чорудуп турар.

Район Совединиң сессияларынга болгаш күүском хуралдарынга амыдыралдың негелдезинге дүүшкек, сөйгаарладып болбас чугула айтырыглары чугаалажып келген. Советтериниң күүскомнары сессияга ийикпе, азы күүском хуралдарынга хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдези дээш контрольду күштелдирген. Чижээ, О. Шынаа, Берт-Даг көдээ Советтериниң күүскомнары көдээ чоннуң амыдырал хандырылгазының, школа реформазын амыдыралга боттандырарының, суурларга күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринiң, чаагайжыдылга айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни уландырып келген.

Ук айтырыглар ол көдээ Советтериниң девискээринде багай эвес шиитпирлеттинип турар. Самагалдай көдээ Совединиң доктаамал комиссиязының ажылы көскүзү-биле элээн экижээн болгаш ап чорудуп турар хемчеглериниң дээштии бедээн. Мында херек эмгелелин база эки тургускан. Ук көдээ Советтиң девискээринде хөй-ниити организациялар — эш хуу судтары, херээженнер чөвүлелдери демниг ажылдап турар.

О. Шынаа көдээ Совединиң ажылы эки. Районуң көдээ Советтериниң аразында социалистиг чарышка ук Совет чангыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Сессияларның, күүскомнарының хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезинче мында кичээнгей улуг. Совхозтуң № 1, 2 хойжу бригадаларының ишчилериниң ажылы эки. Хойжулар төрүүр чүс баш хойга онаштыр 90—95 чедир хураганны камгалап ап, район иштинде эки көргүзүглерлиг болуп турар. Ук хойжу бригадаларда ажылы-биле макталдыг мурнакчылар хөй. Оларга К. Чооду, Ч. Саная, Д. Комбу-Сюрюн, О. Седен, С. Чинмит болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Девискээринде турар ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериниң, организацияларының ажылын ам-даа чедир контрольдаар, улус ажыл-агыйынга кадрларны шын шилип тургузар, даандырган ажыл дээш оларның харыысалгазын бедидер айтырыгже Советтер чогуур кичээнгейни уландырып турар. Мал ажылын эртемге үндезилеп, зоотехниктиг хемчеглерге дүүштүр сайзыратпайн келгенинiң түңнелинде, малдың баш саның өстүрериниң беш чыл планын район күүсетпейн турар. Малдың баш саның кудулап турарының көл чылдагааны — төрүүр малдың баш санының кызырылганында болгаш уксаажыдылганы, тарып бооздылганы кошкак тургусканында болуп турар. Ооң чижээн «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтардан көрүп болур. Ук совхозтарның төрүүр 100 ингектен алган көргүзүглериниң куду болуп турары үениң негелдезинге дүүшпес. Ниитиниң малының өлүп хоораар чоруу кайы-даа совхозтарда бар. Совхозтар директориялары, Советтериниң күүскомнары, депутаттар, специалистер бо айтырыгны кичээнгейге ап, түңнел үндүрер болза эки.

Садыг, ниитиниң чеменнилгези, амыдырал хандырылгазын, кадык камгалалының айтырыгларын экижидеринче райкүүском чогуур кичээнгейни уландырып турар. Моон алгаш көөрге райкүүском, көдээ Советтериниң күүскомнары хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин чедип алыр, ооң күүселдезин контрольдаар ажылдары экижиткен болуп турар. Ону ам-даа сайзыраңгайжытпышаан, ажыл-агыйның ескедаа айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээринче кичээнгей салыры чугула.

Ө. ЧИҢМИТ.

КҮҮСЕДИР ЧООКШУЛААН

Карл Маркс аттыг совхозтуң дирекциязы, партком, улус депутаттарының Ийме көдээ Соведи, комсомол комитеди малга быжыг чем баазазын тургузарынче чогуур үезинде чоннуң организастыг эвилелден киргеи. Ооң түңнелинде бо хүнерге чедир ниити совхозта 1670 тонна сиген белеткеттинген азы чыл плазын 92 хуу күүседип алган. Ооң-биле чергелештир кукурузаның ногаан массазын силостаарының планы ажыр күүсеттинген. 503 тонна сенаж салдынган, 100 тонна будук-бүрү чыгдынган. Үстүнде чурагайлардан алган көөрге, ниитиниң малынга чем белеткелиниң планнарын бүрүн ажыр күүседип болурунуң аргалары барын ногаан суланың бедик үнүжү, Сеседе ховузунда тарааның чаагай өзүмү бадыткап турар.

Боттарынга бердинген сиген планнарын күүсеткеш, ам-даа ол ажылды уламчылап турар бригадалар, звеноолар ажыл-агыйда бар. Чижээлээрге, Көк-Теректиң хову-трактор бригадазы (бригадири комсомолчу Радик Ондар) мал чеминиң белеткелинге шалыпчы ажылдаан. Коллектив бердинген планын 110 хуу күүсеткеш, ам-даа 15 тонна сигенни немей белеткээр сорулганы салган. Бо бригаданың үлегерин ажыл-агыйда мыйыстыг бода мал фермазының коллективи эдерип, сиген кезерин уламчылап турар.

Совхозта партком, профэвилел комитеди сигенчилер ортузунга социалистиг чарыштың түңнелдерин чеди хонуктап үндүрүп, тиилекчилерни кызыл тукчугаштар, өртектиг белектер-биле шаңнап, оларның хей-аъдын улам көдүрүп турар. Мал чеминиң белеткекчилери СЭКП-ниң XXVII съездизинге белек кылдыр сиген белеткелин чоокку хүннерде бүрүн күүседир дээш кызымак ажылдап тураралар.

А. ОНДАР.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААН

БАРНАУЛ. Ол хоорайның 1245 дугаарлыг автоколонназының чолаачызы Анатолий Федорович Лакин Алтайның тараа сөөртүр оруктарының мастери деп атты чедип алган. Ол бодунуң «ЗИЛ-130»-ни-биле ажаап алышкын үезинде көдээ ажыл-агыйның дерт муң тонна ажыг чүүгүн сөөртккен болгаш бо чылдың ажаап алышкынының үезинде автомобилистерниң чарыжының мурнунда чоруп турар. Алтай автомобилистер болгаш крайның тараажыларынга дузалажыры-биле келген чурттуң өске областарының чолаачылары ол хоочун мурнакчыга деңнежир дээш кызымакай ажылдап тураралар. Олар эң эки дуржулганы, чүктер дажыглаарының таарымчалыг, мурнакчы аргазын ажыглавышаан, тарааны шыгжамырларга 10—15 хонук иштинде сөөртүп чедирер дээш ажылдап тураралар.

БИРОБИДЖАНДА аныяк техниктериң область станциязының уран-шеверлериниң чогаадын кылганы агрегады хөй янзы көдээ ажыл-агый профессияларынга ажыглаттынып болур. Ол черни аңдарар, довуракты бөлер болгаш одуруглар аразын арыглавр, сигенни кезер, сугну сордырар, электри энергиязын ажылдап үндүрер-даа аргалыг. Кандыг-даа садовод болгаш огородчу-даа чүнү-даа кылыр ыңдыг дузалакчыны күзеп турары билдингир. Ол чаа техника чылыдыкчы база болуру дыка ажыктыг. Ол школачыларның болгаш сургуул аныяктарның техниктиг чогаадылгаларының Бүгү-эвилел делгелгезинге бедии-биле үнелеткен.

(СЭТА).

САДЫГ БОЛГАШ БАРААН БЕРИКЧИЗИ

МОСКВА. «2-ги шак заводу» будүрүлге каттыжышкынында ажылдаар черлер аттестациязы болгаш чаартылгазының талазы-биле ажылдар доозулган. Ол айтырыг талазы-биле ажылдап турар завод комиссиязынга каттыжышкынының кол специалистери чедип келген. Ажылдаар черлерге оны техниктиг, организас-экономиктиг болгаш күш-ажылдың байдалының болгаш озал-ондак болдурбазының чурумуун талазы-биле үш углапышкынарга чоруткан.

Ол ажылга чаартыкчылар иленкейлиг киришкеннер.

2-ги шак заводунда 800 хире чаартыкчылар, чогаадыкчылар ажылдап турар. Бо беш чылда 2000 хире чаартыкчы санавдарны киирген.

ЧУРУКТА: Марина Николаевна Буреева — тааарыштырыкчы. Заводка ол 12 чыл ажылдап келген. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы М. Н. Буреева бригадада өөрү-биле кады ажылды бедик шынарлыг кылып, механизмнерни тааарыштырарын дүргедедир чаартыкчы санавды киирген.

А. МАКСИМОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Ш Ы Н

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ САНЫНДА

ХАНОЙ. Мурнуу вьетнам көдөө черлерде калбарып чоруп турар кооператив шимчээшкинининде Донгнай можунуң көдөө ажыл-ишчилери мурнакчыларның санында кирген.

Чүгле сөөлгү айлар дургузунда ацаа 1900 ажыг көдөө ажыл-агый кооперативтерин болгаш артельдерин тургускан. Ынчангаш амгы үеде ук можунуң тараачыннарының 80 ажыг хуузу ажыл-агыйны коллективтиг чорударының оруунче шилчип киргеннер. Тараачыннардан садып ап турар көдөө ажыл-агый продукциязының орнуна оларга күш-ажылдың чепсек-херекселдерин, о д а а р чүүлдү, чемишчидилгелерни берип, көдээже бедик мергежилдиг агрономнарны, зоотехниктерни болгаш эске-даа тускай эртемниглерни чорудуп берип турар, күрүнениң талазындан кооператорларга улуг дузаламчыны берип турар

Миньхай можуда кооперастаашкын база-ла бедик темпилер-биле чоруп турар. Ында кооперативтерде болгаш артельдерде көдөө ажыл-ишчилериниң 85 ажыг хуузу катышкан. Коллективтиг ажыл-агыйлар бодунуң ажылгыр күштүүн көргүскен. Кооперативтерде болгаш артельдерде ристи хуу ажыл-агыйларда эң эки көргүзүглерден безин бедик кылдыр, бир гектардан-на 1-2 центнерни хөйнү ажаап ап турар.

БҮГҮ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ

БУДАПЕШТ. Быштак кылыр комбинаттарга дериг-херексел бүдүрер талазы-биле венгр бүдүрүлге черлериниң кады ажылдажылгазының географиязы — Россия Федерациязы, Украина, Белоруссия, Совет Прибалтика болгаш Закавказье болуу берген. Амгы үеде Совет Эвилели аъш-чем үлептүрүнүң бүдүрүлге черлериге венгр бүдүрүлгениң машиналарының болгаш механизмнериниң эң улуг садып алыкчызы болу берген. Амгы үеде ындыг хевирлиг дериг-херекселдерни ССРЭ-ниң янзы-бүрү районнарында 50 ажыг хоорайларда эптеп тургузуп турар ийикпе, азы ажыглалда киирген. Чүгле бо чылын венгр машина тудукчулары быштак кылыр заводтарга Совет Эвилелинче 12,8 млн. рубльге дериг-херекселдерни чорудуп бээр.

ЧААРТЫКЧЫЛАР — РЕСПУБЛИКАГА

ПРАГА. Бүдүрүлгени комплекстиг рационализастаарының талазы-биле бригадаларның шимчээшкини ёзулуг-ла массалыг шинчилиг болу берген. Амгы үеде ол шимчээшкин 200 муң ажыг ажылчынарны болгаш техниктерни хаара туткан. Ындыг бригадаларның ажыл-чорудулгазындан экономиктиг ажык он-он миллион крон акша боон турар. Бүдүрүлгени чаартырынга, продукцияның шынарын экижидеринге болгаш күш-ажылдың ажыктыын бедидеринге, чиг этти болгаш материалдарны каминарынга чаартыкчыларның, чогаадыкчыларның массалыг шимчээшкининиң салыышкыны улуг. Чыл санында-ла комплекстиг бригадалар 25 муң ажыг чаартыкчы саналдарны киирип турар. Ол болза чүгле ажылчынарның болгаш инженерлериниң коллективтиг күш-ажылының түннели эвес, харын-даа чурттуң эртемденнери, эртемшинчилел албан черлери-биле болгаш дээди өөредилге черлери-биле кады ажылдажылганың база түннели болур. Бүдүрүлгени комплекстиг рационализастаарының байлак дуржулгазының чамдык чижектери мындыг. Чижээлээрге, «Тесла» заводта микропроцессорларның чаа хевирин хуусаадан бир чыл бурунгаар бүдүрүп үндүрген, ол чорук бүдүрүлгеге немелде 20 млн. крон орулганы берген. Праганың «Промышстрой» заводуига чаартыкчы саналдарны неп-тередип кииргенининг ачызында чүдүрер-дүжүрер ажылдарының дээштинин бедидер арганы берген, а «Словнафт» каттыжыышкынының чаартыкчылары 21 млн. крон түңге энергияны камнап алырын чедип алганнар.

КЫЗЫМАККАЙ КҮШ-АЖЫЛ

СОФИЯ. Болгарияга онза кадаашкын болган бо чылда «Водно стопанство» деп күрүне каттыжыышкынының ажылдакчылары онза кызымаа-биле ажылдап турар. Суггарылга сезонунуң эгезинге чедир-ле көдөө ажыл-агый секторунга олар чаартынган 18 муң га чаа, 24 муң га суггарар черни берген, а 8,6 муң га малгаштыг черге кургадыр системаларны тургусканнар.

Бо хүннерде коллективтиң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү кудулавайн турар деп, «Земледелско Знаме» солун бижээн. Видинскиниң чавызаажында бирги улуг каналды туткан, ол 9 муң га черге сугну бээр. Ол-ла округта 500 га ногаа шелдерни чаашкыныалдырып суггарарының системазын тудуп доозкан. Петрович хоорайның чоогунда виноград тарыыр 100 га черде ындыг система база ажыглалда кирген.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БУЭНОС-АЙРЕС. Бедик дужаалдыг элээн каш шериг кижилер, ооң иштинде мурнунда президент чораан Хуан Мария Бордаберри 1973 чылда шериг эргилдезинге киржип турганы дээш судтадыр деп турар. Эргилдениң түңнелинде Уругвайга эрге-чагыргага шериг диктатуразы тургустунган болгаш ол 12 чыл дургузунда туруп келген. Ол дугайында шиитпирни Уругвайның дээди суду чурттуң демократтыг болгаш патриотчу күштерин каттыштырып турар антиимпериалистиг калбак фронтунуң эвилелиниң саналы-биле хүлээп алган.

ПАРИЖ. Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму бодунуң ажылын дооскан. Ооң киржикчилери келир чылдың март айда болур парламент сонгулдалары-биле холбаштыр коммунистерниң мурнунда туруп турар соруулгаларны чугаалажып көргеннер.

Пленумга чүве чугаалаан, ФКП-ниң чиңгине секретары Жорж Марше, ФКП-ниң кандидаттарын деткиринче французатарны кыйгырган. Барыын үзелдиг күштер, соц-партия болгаш бүдүрүлге эвлери бүдүрүлгениң кызырылганы, чоңнуң ажыл чок чоруунуң улгаткаины болгаш садып алыр аргазының кудулааны чайлаш чок болуушкун деп бадыткап турарын ол онзалап демделгээн. Францияга ооң еске политика туруп болур бе деп айтырыг тургустунуп келир. Аңаа бис болур деп харылаар бис, ынчангаш коммунистер дээш бадылаар херек — деп, Марше чугаалаан.

АММАН. Израиль кара-бажыңнарда болгаш концентрастыг лагерьлерде хоругдатырган база бир беш палестиннер сионисчи даамал-хайгаараакчыларның араатанзыг хилинчектээшкиннеринден елгеннер. Үр кара-бажыңнадып келгенининг соонда израиль эрге-чагыргаларның Иордан хемниң эжелеттирген барыын эриинден үндүр шөлүткен үш араб патриот аңаа болган парлалга конференциязында ол дугайын медеглээннер.

Удурланырынга болгаш демисежиринге оларның чурасоруун базарын оралдажып, сионисчи кара-бажың даамалдары палестиннерге удур дерзии хилинчектээшкиннерни болгаш дорамчылаашкыннарны доктаамал үүлгедип тураралар. Парлалга конференциязының киржикчилери кижиниң кол эргелерин Тель-Авивтиң үреп турарын бадыткап болур юристер комиссиязын тургузарын саналданнар.

ТОКИО. Америк администрация Чаа Зеландия-биле харылзааларында кризисти ядролуг чепсекке удур политикадан лейборист чазактың ойталаарын чедип алырынче чүткүп, өжегерээн чидиглендирип турар. «Фар истерн экономик ревью» журналдың дыңнадып турары-биле алырга, Чаа Зеландияга хамаарыштыр шыңгыы шаажылакчы хемчеглерни хүлээп алырын АКШ-тың администрациязындан Пентагон чедип алыр деп оралдажып турар.

Лейборист чазактың туружун АКШ-тың бүгү стратегиязынга чөнгээлээшкин кылдыр көрүп турар америк шериг-далай күштериниң командылалы онза күштүү-биле оны негеп турар.

Чурттуң порттарынче ядролуг чепсекти ап чоруур болган атомнуг шимчедикчилерлиг корабльдериң киреризи хорып турарын бадыткаан хообйлу төлевилелин парламентиге Чаа Зеландияның премьер-министри Дэвид Лонгинин киирер дээн шиитпири Вашингтонда онза улуг киленээшкинни болдурган.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ СОЛУННАРЫ

ЧҮНҮ БИЖЭЭНИЛ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Франциягa чоранының түңнелдеринче, чаа совет тайбың саналдарже даштыкының солуннары улуг кичээнгейни салып турар.

Совет Эвилели боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга, чепсеглениишкинни дүжүреринче орукту ажыдарынга, бүгү делегейниң улустарының четтикпейн манап турары дугуржулгаларны чедип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга быжыг шиитпирлиин база катап бадыткаан деп, югослав «Правда» солун бижээн. СЭКП-ниң удуртукчузу Францияга аян-чоруунуң үезинде делегейниң дүшүүрлүг чоруун чавырылдырарын үргүлчүлээриниң канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын айыткан болгаш аңаа чаа идигни кылып, чаа утка-шынарлыг болдурган.

Делегейниң улустарының амгы үеде сонуургап, күзеп турар айтырыгларының талазы-биле Барыын чүк-биле чогуур үре-түңнелдериг чугаалажышкынны кылырын хандырарынче угланган улуг күжениишкинни кылып турарының дугайын чаа совет тайбың саналдар хереченлеп турарын Австрияның «Фольксштимме» солуну бижээн. Финн «Суоменмаа» солун М. С. Горбачевтуң аян-чоруунуң түңнелдерин совет даштыкы политиканың чаа улуг чедиишкини кылдыр үнелээн.

«Юманите» солун М. С. Горбачевтуң Францияга аян-чоруунуң дугайын биживишаан, ол эң чугула политиктиг болуушкуннуң кол түңнели чавырлыышкынны катап эгидиринiң идепкейжээни, француз-совет кады ажылдажылгага чаа идигни кылганы болууун демделгээн. Францияга кылдынган совет саналдар боо-чепсекти дүжүреринче орукка чаа, калбак перспективаны ажыдып турар.

(СЭТА).

ФИДЖИНИҢ НАЦИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

Фиджи күрүне — Оожум океанның мурнуу-барыын кезээзинде чыдар белүк ортулуктар. Ооң шөлү — 18,2 муң дөрбелчин километр, чурттакчы чону чартык миллион ажыг кижи. Вити-Леву ортулукта Сува ол чурттуң найысылалы болур. Кедээ ажыл-агый ооң экономиказының үндезини. Сөөлгү чылдарда даштыкы туризмден улам-на өзүп турар орулганы Фиджи ап турар. Ооң хөгжүүрүнге ортулуктарның климат болгаш бойдус байдалының таарымчалыг тургустунганы, тропиктиг пейзажтың чаагайы, эштир черлерниң элбээ улуг арганы берип турар.

ЧУРУКТА: чурттуң найысылалы — Сувада.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

ТОКИО. (СЭТА). Невада штатта шенелде черинге ядролуг чепсектиң ээлчеглиг чазылдырыышкынын кылганыбиле холбаштыр шыңгыы удурланыышкын телеграммазын Хиросима хоорайның мэри Такэси Араки АКШ-тың Японияда элчининге чорутkан. АКШ ядролуг чепсектиң шенелде чазылдырыышкынарын үргүлчүлевишаан, делегейниң кижилериниң ээн хөй нуруузынуң тура-соруун, удурланыышкынын херекке албайн турардыр деп, телеграммада демделгээн.

МЕДЭЭЛЕР, БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** АКШ-тың ээн улуг хоорайында—Нью-Йоркта ажыл чоктарның саны чайлышы чокка өзүп турар. Американың Каттышкан Штаттарының статистиказының федералдыг бюрозунуң тус чер эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, бо чылдың сентябрьда хоорайга 255 муң кижи ажыл чок турган. Нью-Йорк штаттың бүгү девискээринде ажыл чоктарның санынга эрткен чылдың августа турганындан 63 муң кижи немешкен болгаш амгы үеде ында ажыл чоктарның саны 572 муң кижи четкен.

⊙ **ТОКИО.** Бо чылдың августа ажыл соксадыышкынынга киришкени дээш Японияның демир-орук ажылчынарының иштинден 64 муң ажыг кижини бүдүрүлге эзелери ажылдан үндүрүп, шалының казып, өске-даа кызаашкынарга таварыштырган. Америк эжеледдиң үезинден бээр Японияның күрүне албан-хаакчылары ажыл соксадыр эргезин казыткан хевээр. Күрүне секторун үзүткаар болгаш ону хуу капиталистерге дамчыдып бээр дээн эрге-чагыргаларның шиитпирлеринге удурланыышкынның демдээ кылдыр 1985 чылдың августа япон демир-орукчулар ажыл соксаткан турган.

⊙ **БРАЗИЛИА.** Бразилияның Рио-де-Жанейро хоорайының машина бүдүрүлгелериниң 180 муң ажылчынарының үш хүн дургузунда үргүлчүлээн ажыл соксадыышкыны оларның тиилелгези-биле доозулган. Ажыл төлевирин бедидер дугайында ажылчынарның негелдезини бүдүрүлге эзлери хандырар үжүрга таварышкан.

⊙ **МАНАГУА.** Никарагуаның кызыгаар чоогунга Гондурастың шериг кезектерин болгаш контрреволюстуг дээрбечилерни мөөңнээни Төп Америкада тайбың херээнге улуг кыжанышкынны тургускан деп, Никарагуаның оралакчы президентизи Серхио Рамирес Колумбияга болгаш Панамага барып чораан сөөлүнде парлалга конференциязынга медеглээн. Америк хөлезиленикчилериниң Гондурастың девискээринден Никарагуага удур өөнүк-чөнгээлиг үүлгедиглерин ынаар тускай комиссияны тургузар дугайында айтырыгны Кондатор бөлүүнүң чурттарының даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралында чугаалажып көөрүн ол дыңнаткан.

⊙ **ДАМАСК.** ССРЭ-ниң болгаш Сирия Араб Республиканың аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээ үре-түңнелдиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг сирия-совет кады ажылдажылганы чедиишкиниг хөгжүдериниң шиитпирлиг фактору болуп турар деп, «Аль-Баас» солун бижээн. Ол төөгүлүг документ болза Сириянның болгаш Совет Эвилелиниң аразында чаңчыл болган найыралдыг харылзааларның быжыг үндезини болуп турар деп, солун айытканнар.

⊙ **АЛЖИР.** Американың Каттышкан Штаттары баштаан Барыын үүктүң чагырыкчы бөлүктери Мурнуу-Африка Республикада сөөк-лээлигай көөр ёзу-чурумну деткип, намибиа улустуң хосталга дээш демиселинге мооңдактап турар деп, Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организациязының (СВАПО) президентизи Сэм Нуйома медеглээн.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИНИГ ОЙТУР ШАВЫЫШКЫН

МАНАГУА. Гондурастан болгаш Коста-Рикадан чурт иштинче шургүн кирип келген Төп разведка эргелелиниң хөлезиленикчилеринге удур чедиишкининг дайынчы согуушкынарын саидиножу улусчу армия үргүлчүлеп чорудуп турар. Камгалал министерствозунуң дыңнадып турары-биле алырга, сөөлгү хүннерде 30 ажыг контрреволюсчуларны чок кылган. Рейганның администрациязының ыят чокка «хосталга дээш демиселчилер» деп адап турары «контрастарның» дээрбечи бөлүктери Никарагуаның хамаатыг чурттакчы чоңунга удур элээн каш елүрүкчү үүлгедиглерни кылганнар. Оларның кем-бурууллуг хөделиишкиннериниң түңнелинде элээн каш кижи, ооң иштинде беш харлыг чаш оол елүрткен.

(СЭТА).

БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. Анголага удур халдакчы хөделиишкиннерин доп-дораан соксадырын болгаш эжелеп алганы ангола девискээрден бодунуң шерини үндүрерин Мурнуу Африкадан КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлели бодунуң чаңгыс үнбиле хүлээп алган резолюциязында негээн.

Чөвүлелдиң хуралын Преторияның организастааны болган деткип турары Унитаның контрреволюстуг дээрбечи бөлүктерин деткээн расисчилерниң халдаашкынынга таварышкан Ангола Улус Республиканың дилээ-биле чоруткан. Расисчилерниң ол сагыштыбыле болгаш чөнгээлээшкинбиле чоруткан ол үүлгедиишкинин, а ол шыкаш АУР-нуң девискээрининң чамдыызын эжелээрин үргүлчүлеп турарын Айыл чок чорук Чөвүлели «Анголаның тускай догуиназы чоруун болгаш девискээрини бүдүн чоруун каржызы-биле үрээни болгаш делегейниң тайбыңынга болгаш айыл чок чорукка шынгыы айыл кылдыр көрген».

Резолюцияда Анголаның «бодунуң тускай догуиназы чоруун, девискээрининң бүдүн турар болгаш хамаарышпас чоруун камгалаарынга болгаш хандырарынга КНО-нуң Уставын ёзугаар бүгү хемчеглерни ап болур» эргезин резолюцияда бадыткаан. Мурнуу Африканың халдакчы үүлгедиишкиннерин күштелип турар байдалда Анголага камгаланыр аргазын быжыглаар сорулга-биле аңаа эргежок чугула дузаламчыны көрүзеринче КНО кежигүнүери чурттарны документинде кыйгырган. Ол талазы-биле резолюцияның бадылаашкыны боон турда бодун делегей иннилежилгезинге удур тургузуп, АКШ дадагалзап артып калган.

Мурнуу-африканчы халдаашкыннарның уржуктарының дугайында санал берген он-он ораторлар расистер АКШ-тан шериг болгаш политиктиг деткимчени ап турар деп, онзалап демделгээннер. Хообйлу ёзугаар чазактарга удур терроржу үүлгедиишкиниерин боду деткин турганнала, америк администрация делегейниң хөй-иниитизин Африканың мурнуу үүтүнүн болгаш өске-даа регионнарның айтырыгларын тайбың шиитпирлээринге бодунуң «сонуургалдыынын» дугайынга бүзүредирин оралдажып турар деп, олар айытканнар.

Чурттуң чоңунуң мөлүүткен кара кештиг хөй кезиниң хемчээл болгаш күштүү-биле чижеглеп чок улуг демиселиниң күштелгени-биле Мурнуу-Африка Республика эң чидиг кризиске таварышкан. Преторияның ындыг үүлгедиишкиниерининң күштелгени ынчангаш таварылга эвес. Ол дугайын Айыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралынга Бурикна Фасонун, Ботсвананың, Вьетнамның, Замбияның, Марокконуң, Каттышкан Араб Эмираттарның, Сингапурнуң, Тунистиң, Украни ССР-ниң, Эфиопияның болгаш өске-даа чурттарның төлээлекчилери чугаалааннар. Расисчи ёзу-чурум чуртта байдалды херек кырында контрольдап шыдавас апарган болгаш ындыг байдалдарда ол хамаарышпас чурттарга удур дээрбечи үүлгедиишкиниерин күштелдирген деп, олар онзалап демделгээннер.

С. БАЙБАКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Бо фактыларны деңнеп көрүңер

ААС-КЕЖИКТИГ КЫРГАННАР

Ол өг-бүлени мөңгүн-тайгажылар «Аас-кежиктиг улус» дижир. Шынап-ла, Донгак Делгерович биле Сүрүң Шыраповна Успуннар алды уругну өстүрүп кижизиткеннер. Оларның уруглары улус ажылагыйының бүгү-ле адырларында ажылдап, чонунга төлептиг бараан болуп чоруурлар. Оларның аразында коммунистер-даа, комсомолчулар-даа бар.

Бойдустуң хоойлузу ындыг. Чаш кижини ада-иези өстүрер, кижизидер. Оон өзүп келген уруглары назы дөгээн ада-иезинче көрүңер. Мурнуудан бээр бистиң чуртувуста, бистиң республикавыста тургустунуп келген чаңчыл ындыг. Ада-иезин азыраары — ажытөлүүнүң үлээлгези. Ол дээрге төрээш, өстүрүп, кижизиткени дээш өөрүп четтириишкинин илередири, тывалап чугаалаарга, «чажыын чандырары» ол.

Элээн каш чыл мурнунда Успуннар пенсиялап үнген. Назы-харыы четкен. Төрээн чери — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозка хөй чыл малчынап келген Донгак Успуң Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны. Оңу буянныг дыштанылгаже чаңгыс чер чурттуглары, ажы-төлүү өөрүшкү-биле үдээн, күрүне аңаа пенсияны тывыскан. Чымыштыг иш — мал ажылындан чарлып «кыраан назыда» дыштыг черге каяа-даа чурттаар эргени күрүне оларга тывыскан. Ынчан уруглары — Майя, Манок, Зоя, күдээлери, кеннээттери ада-иезин мурнуу булаажып чалап эгелээннер. «Авай, ачай, бистинге чурттанар, бажыңывыс улуг, четчир», өскелери — «Амдыызында тар, ынчалза-даа ажырбас бис, бистинге чедип келиңер!» дишкеннер.

Кырган Успуннар баштай чөпшээрежиптер часканнар. Төрээш өстүргени, төлептиг төлдери оларны часкаанзыратпас. Уругларының аразынга олуруп, оларның ажы-төлүн өстүржүп бээринден өске эки чүве кайда боор! Ынчалза-даа Донгак Делгерович хепертен хере тепкен: «Суур ыыт-шимээнинг, өг ээлеп орун шыдавас мен, ооң орнунга тайгага чурттаайн, агаар арыг, малмаган ыыды кулаамга дыңналырга, сеткилим сергээр». Дөртен ажыг чыл кады чурттап келген ашаанга Сүрүң Шыраповна база ушкажыпкан.

Уруглары баштай ада-иезис бистин-биле чурттаксавас-тыр деп бодааннар. Сеткили хомудааннар-даа бар. Чөпшээрешкеннери-даа бар. Ынчалза-даа кырган кижилерни чанчыккан амыдыралындан чарарга, оларның кадыкшылынга багай салдар чедирер дээн түңнелди Успуннарның уруглары билгеш, чөпшээрежипкеннер. Ол хевээр Успуннар тайгада чурттап, совхозунуң малын ам-даа малдавышаан чоруурлар.

Бо кижилериниң дугайында Мөңгүн-Тайга районга чораш, каш-даа дыңнаан мен. Бир хүн райкүүскомнуң көдөө ажыл-агый эргелелиниң начальныгы Э. О. Саая-биле малчынар кезип чораан бис. Кускуунуг деп черде баалыкты ажа халдып кээривиске, кезек арга баарында өг тур.

— Бо аалга кире дүжер бис, бе? — деп, даргадан айтырдым, — малчынар хевирлигдир.

— Ийе, — деп, ол харылады, — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Д. Д. Успуң деп кижиниң аалы-дыр. Пенсиялаза-даа малчынавышаан хевээр улус.

Ынча дээш Эрес-оол Онанович кезек ыыттавайн ора:

— Катым, кат-ием улус-тур ийин — деп немеп кагды. Сураан дыңнааным «Аас-кежиктиг улустуң» бирээзи бо ышкажыл.

Мөңгүн-Тайга районнуң малчыннарының өглериниден ылгалыр чүве чок өг-ле болду. Ээлериниң чугаакыры-даа ажок.

— Кежээлерде, дыштанып хүннерде хуу хөлгенер мунгаш элчип-селчип бээр шапкылажыр, чүү херегин ылавылаар ышкажыңаргай, ам кээп ажыл шагында, албан машинаны мунуп алгаш хап турар апардыңар бе, эпчок эвеспе, оглум? — деп, Сүрүң Шыраповна эргелел начальныгының «кырында» келди.

— Чок, орук аайы-биле кире дүштүвүс. Болар черле малчыннар кезип чоруур кижи — деп, Саая агартынды.

Кырганнарның хайындырган сүттүг шайын ижип, элээн хөөрештивис-даа. Бичии дөрбелчин сандайга эптештир олурупкаш, Донгак Делгерович хөөреп олур:

— Сес уруглуг чораан бис, ийизи чок апарган, аллызы артканы ол. Боларның кижиже сагыш човап кээри-даа аажок тур. Шаанда мен бичии чорумда, феодалдыг үеде ындыг эвес чүве ийин. Бай кижизи бай аайы-биле чурттаар, ядыылары ядыы хевээр болур. Оон туржук эт-септиг, шыдалдыг акызы самдар дунмазын бастыр, кулданыр боор чүве болгай. Бо шагда ындыг эвес-тир. Совет школага оларны бир дески, эки сеткилдиг кижилер кылдыр кижизидип каар, эртем-билигге өөредип каар, ада-иениң мурнунга хүлээлгезин медереп билир кылдыр чаңчыктырып каар...!

— Мээң уругларым черле төлептиг — деп, Сүрүң Шыраповна чугаага кириштi. — Ам оларның ажы-төлүү безин эндерилген болгай. Чамдыкта бо багай өг сыннас кылдыр чыглып кээр, анай-хураган-даа даштын чиилээр, ажы-төл өгде чиилээр. Ол биске шаптык болбас, харын-даа бир-ле онзагай аялга дег дыңналыр...

Ынчан олурувуста, «Нива» халдып келди. Рульда — кады чоруур даргамның оглу Сыын-оол болду. Ол бодунуң уруу Саянаны ап алган. Сүрүң Шыраповна ол бичии кижини холга тудуп, эргелетпишаан:

— Ам база аалдап келдиң бе? Ол-ла болгай, кырган-аваңынга үргүлчү кээп турар, суксай бердиң бе, кызым? — деп-ле оозу-биле чайзырап-ла олур. Донгак Делгерович менче көрүп кээп:

— Саяна дээрге, уруумнуң оглунуң уруу-дур, орустаарга «правнучка» дээр ийикпе Чамдыкта Сыын-оол биске каапкаш, чаңа бээр, ыглаар эвес, катап ап кээрге ынаваc, эрес кызым чүве — деп хөөреп ор..

Сыын-оол «Нивадан» бир шоодай далган дүжүрүп келди. Ол аразында бистиң чоруур үевис чоокшулаан. «Нива» база чоруур деп барган. Саяна ол аалга артып каар күзелин илередип, адазыңче хол чайын байырлашты.

— Ам чүү херегил силерге? — деп, Сыын-оол ажыл-ишчи ёзу-биле айтырды.

— Чүү-даа херек чок, автомагазин база кээп турардыр, дыка бээр шаппайн, ажыл-агыйнар кылынар — деп, Сүрүң Шыраповна чугаалады. — Бис канчап баар ийик бис, чоп кончуг сагыш човаар силер!

...Ол аалдан чоруп олурувуста, Эрес-оол Онанович кырганнарының дугайында дыка сеткил ханыышкын-биле чугаалап чор. «Төрээн ада-ием-биле дөмей улус» дээн сөстерин хөй удаа чугаалаан. Бо дээрге чүгле бо өг-бүленiң эвес, ниити совет өг-бүленiң дугайында чугаа-дыр. Амыдыралдың совет хевири-дир, ында кежиктөл сиңиннккеп деп дыка үр бодап чордум.

Д. ИРГИТ.

АЖЫ-ТӨЛҮНГЕ КАГДЫРГАННАР

«Шупту айтырып-ла, айтырып-ла, айтырып-ла турар. Шуптузуп биликсеп-ле турар. Ол бүгүнү бижип алгаш, номнар үндүрүп алыр, а меңээ согур көпеек бээр кижи чок. Силерниң айтырыгларынарга харыылавас мен. Даштыгаа, кудумчуга хонуп көргеп силер бе? Шенеп көрүңер даан». «Даштыгаа чурттаарын берге. Кудумчуга чурттаарын кымдаа күзевес. Мурнукү дег сагыш ажык чурттаргам катап эглир болза». «Ажы-төлдүг кижи мен, оларның кайдаазын-даа билбес мен. Мени тенек азырыг кижи дижир болгай».

Нью-Йоркка келген швейцар журналист үш хөрээжен кижиден ындыг сөстерни дыңнаан. Ындыгларның дугайында бөгүнгү Америка «улуг барба үүктээн кадайлар» дижип турар. Ажыл-даа, акшадаа, чурттаар чер-даа чок ол хөрээженнерниң көрүжү бүлүргей, хүнин-не кудумчу кезип, колданып, диленип чурттап чоруурлар. Оларның «столованызы»— бок төгер черлер. Хонар черi — вокзалдар азы парктар, скверлер. «Чүүктеп» алганы улуг барбаларында — байгы-ла эт-севи — бир черден тып алганы эрги идиң, азы колданып алганы чеми...

Мындыг хөрээженнериниң саны Америкада, «бай» чуртта көвүдеп турар. Чүгле Нью-Йоркта безин 10 муң чоокшулаан. Олар кайыын тыптып кээп турарыл? Оларның чамдыктары — үгааны бакырап азыраан кижилер-дир, оларны ындыг кижилер эмнээр эмнелгелерден үндүрүпкен: оруга чок болурга. Өскелери—ажыл чогундан, чурттаар чер чогундан ындыг амыдыралче кирген. А хөй кезии — боттарының уругларының болгаш ашактарының арын-нүүр чогундан ындыг байдалга хирген.

Хөрээжен кижи назы-харыы улгатканындан ажылдаар аргазын оксунуп, аарыгзын чоруур апаар. Ынчан оларның ашактары, уруглары ону күдумчуже үндүр ядиптери — «хостуг делегейде» «хостуг» чаңчыл. Оларны үндүр октаан соонда, бичии-даа көрүнмес: та өлүүн, та канчап чоруун! Бай Америкада кижиниң чымчак сеткили дыка-ла хоюар.

Ону бадыткаары-биле Элизабет Уэллслиниң салым-хуузун көрээлинер. Ол чүгле улуг барбалыг эвес, харын-даа «бажыңныг» кижи-дир, ол дээрге ооң эрги автомобилидир.

Элизабет 26 чыл мурнунда өгленген. Ашаанын байдалы ынчан хиреллиг турган: чаңгыс көпеез-даа чок, тускай мергежил-даа чедип албаан. Ынчалза-даа ол аңаа барып алган, ашаа өөренип турда, ону азырап турган, оон туржук өөренген хөлезинин безин Элизабет төлеп келген. Ол ажылдап эгелээнде, Элизабет өг-бүле ажылын кылып турган. Хонукта 14 шак чедир ажылдап келген.

Тос чыл дургузунда ол чүгле уругларын эвес, ашаан база азыраар кижи турган. Бут кырынга туруп, кижи апарган ашаа бир хүн ону каапкан. Бо дээрге, Америкада ховар таварылга эвес—миллион-миллион таварылга-дыр.

Ийет, бир катап дескен ол ашакка аас-кежин таварышкан. Хөй миллион акшалыг төрели кижиниң салгакчызы апарган. Кажан ол төрели өлүп каарга, ол бүгү түнү Элизабеттиң ашаа ээлээр апарган. Акшалыг адазының соонда ажы-төлүү шуужупкан. А Элизабет ядарап эгелээн, ооң амыдыралы дөвүүчүктеп баткан. Баштай ажылынга даргалары-биле бакташкан, ооң холун сыйып алган. Ону кандыг-даа ажылга албастай берген. Акша чок артканындан чурттаар чөрин база оксунган.

Эрткен чылдың декабрьда, Калифорниядa Сосалито хоорайның кудумчуларынга багай машиназын мунуп алгаш, кандыг-даа сорулга чок чортуп чораш, өлүүгүшкүн, үптээшкин үргүлчү болур квартальдарның бирээзинге машинаны хенертен турупкан. Ол кажандаа септеттинмес кылдыр үрелип калган. Шак ынчаар Элизабет ол салым-хуузуун айыткалы-биле ол кудумчуже үндүр октадыпкан. Ол аңаа назынының сөөлгү хүнеринге чедир чурттаар. Мурнунда аш чораан, ооң чоорту тоткаш, ам миллионер апарган кижиниң кадайы, ол миллионерниң салгакчыларының нези — бодүүн херээжен кижиниң амыдыралы мындыг түңнелге келген. Ол 55 харлыг херээженни көөрге, чөнүк шуваганчыларбиле дөмей.

Өске төөгүнү көрээлинер. Өске штатта, өске хоорайда болуушкун дугайында маңаа чугаалаксадым. Хан төрел кижилерге хамаарыштыр арынүүр чок, каржы-хажагай, кээргээр сеткил чок чорук дугайында чугаа бо.

Ол кырганнарның фамилиязы — Эрл. Оларның кыраан назыда сагыш салыр чаңгыс кижизи — уруунуң оглу Рик арткан чүве-дир. Оолдуң нези ону каапкаш, бажы углаан черже чорупкан. Кырганнар ооң төрүттүүнген хүнүнден эгелеп өстүрүп, кижизидип сагыш човап эгелээн. Олар уруунуң оглун аарыг-аржыктан камнап, эмнеп, эгинден элетпейн, хырындан аштатпайн өстүргеннер.

Рик үжен харлаптарга, боттарының чурттап орган бажыңын ооң адынга бижидип берген. «Четтирдим, кырганачай, кырган-авай. Силер бо бажыңга 43 чыл чурттаан болгай силер, ам-даа чурттанар, силерни үндүр ойлатпас мен» деп, ол оол чугаалап турган.

Элээн каш хонганда, бир аныяк кижилер кырганнарның бажыңынга кирип келгеннер. Олар кырганнарның бажыңын садып алганын дыңнатканнар. Ону дыңнаан, кырган-ава угаанын оскунуптар часкан, соора дыңнаптым бе деп бодаан. Шын дыңнаан болган. Оларның эргим шиак оглу Рик кырганнарның бажыңын сөлыпкан чүве-дир. «Бирээзис 96, өскевис 88 харлыг кырганнар кайнаар баар бис?» Бо чөп айтырыг. А ол дугайында Рик безин бодаваан, чүге дээрге, кол-ла чүве — ол бажың өртээ акшаны кармактапкан.

Чүгле ийи чижекти маңаа киндивис. Америкада шак ындыг амыдыралдыг кижилер дыка хөй. Олар ажы-төлүүнүң арын-нүүр чогундан, оларның кээргээр сеткил деп чүве билбезинден ядыы-түренги байдалдыя оруунда киргеп. Оларга кым-даа дузалавас, оларның сеткилин кым-даа чылытпас. Ажы-төлүү-даа, күрүнези-даа дуза катпас. Ында кижи кижиге бөрү.

А. НОВИКОВ,
СЭТА-ның корр.

ЧУРТТАЛГАНЫҢ ЛИРИКАЗЫ

1. КҮСКҮ ХАТТЫҢ ДААЖЫ

Чалгыныг аът мунуп алган,
Чадаганыг кижи келгеш:
«Чүрээм ынаан алган сен!»
— дээш,
Сүрээдеп негей берген —
Удуп чыргаан Даш-оол
ынчан
Угаан алдааш, үнү читкен.
Хымыш даажы кыңгырт
кынган,
Қыймыш дигеш, оттуг берген:
«Өршээ бурган! Дүжүм бе?»—
дээш,
Өөрүшкүлүг хостуг тынган—
Доңгуу туткан кадайынче
Доза көргеш, чүрээ сооган.
Көрүжүнде чажыт бодал
Хөлбеш кынып, көжүп
турган:
Карактардан дамдылаан
чаш
Адыжында қыланнашкан —
Кайы күстүң аргып берген
Аржылын ол эшти каапты?

2. ЧҮРЕКТЕ ЫР

Шүлүкчүнүң чалбыыш оттуг
Чүрээн берген ынаа
чорааш—
Ынакшылдың чечээ ышкаш,
Ындын чараш чордуң ийин,
Адаргактар кочу-ховун
Ажыт-чажыт тарадыпкан —
Өскелериң көгүдүүнден
Өскерилгеш, чоруй бардың.
Салым хүнү челип келир,
Чажыртынмас көстү бээр-
дир —
Ынчан харын ырлап, ыглап,
Ынаан, чериң сактып
келдиң.
Будуп алган чажың дөзү
Буураргаңы көстү бээрге,
Ында-бирээн хая көрүнүп,
Ыятканын эскердиң бе?
Салааларда ирниг билзек
Чайнаан дажы үнелиг бол—
Шүлүкчүнүң чангыс ырын
Түге солуп шыдаваспа?

3. ҮГЕ СЕНИ САКТЫП КЕЛДИМ

Үге сени сактып келдим,
Чүрээм ыстап,
Хөрлүг сыннар сиртин
көргеш,
Хөлээзиң ол?
Узап ыраан ынакшылдың
Уян үнү, сымыраныы
дыңналыр-дыр,
эргим сарыым.
Салым, кежик чүрттелгеңге
Шаптык болбаайн,
Хөглеп ырлаар
сеткил-чүрээн
Хөлзетпээйн.
Хөөкүй мени сактып кээрин
Хөрек-чүрээн, хөөнүк-тураң
боду билзин,
эргим сарыым.
Чоннуң чүгүн чүктеп
чорааш,
Чолду дилеп,
Амыдырал көвей артыш
Ашкыладым.
Бурунгаарлаан
чүрттелгамның
Мурнун орта чула ышкаш,
көстүп чор сен,
эргим сарыым.

Алексей АРАПЧОР.

ИЗИГ ЧҮРЭЭМ ИДЕГЕЛИ

Чааскаан ора, хире-хире
Сагыжымга кандыг бодал
кирбес дээрил,
Чүстен чүгле чаңгыс
шиитпир
Чүрек-биле сүмележин
шилжер мен,
Чамбы-дипти эргивиттер
Чаңгыс-ла рейс шилип ал
деп, чарлык үнзе,
Москвамдан идегелдиг,
Ботка эргим ындыг хоорай
тыппас-тыр мен.
Каптагайда оруктарның
Каржып эртер белдир черин
тып ал дизе
Москвамның Кызыл шөлү—
Болчаг кылыр идегелдиг
өртээлим ол.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

«Таңза-Херел» тоолдан үнген
Даштан бүткен чалыг маадыр...

М. МОНГУШТУҢ сиилип чураан ажылы.

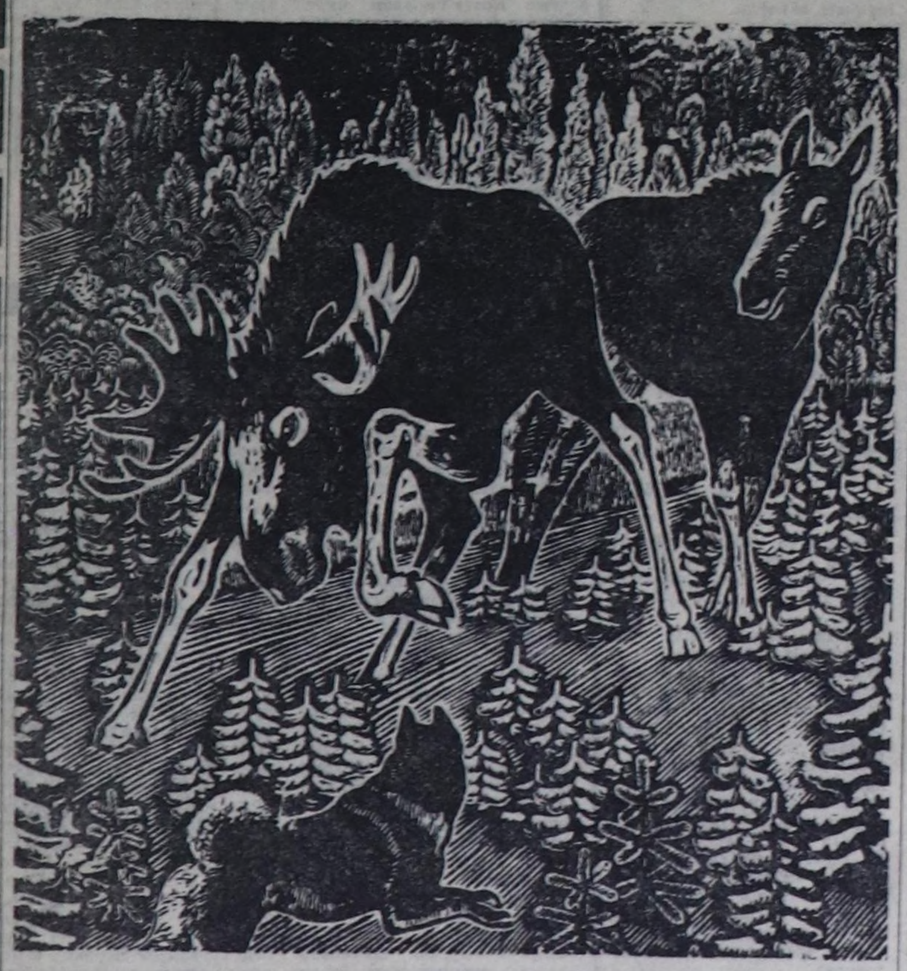

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Тываның аң-меңниг тайга-сыннарында» деп темага чуруп сиилбирген ажылы.

Рассказ

ХОЛ МӨГЕЗИ, КАРАК ШЕВЕРИ-БИЛЕ

Тудуг бригадазының бригадири Борис Сыын-оол кежээ, ажыл шагының соонда, улуг мастер Николаевтиң кабинединге кире берген. Костюмуиуң өңүнге таарышкан ыңдыг галстуктуг, институт ромбигин болганчок кадап алган чоруур, чээрби беш хире харлыг, шала күдүгүр сыныг аныяк эр — Иван Петрович Николаев логарифм шугумбиле шыйыгдан бир-ле чүвени саналаш, боданып каап, столду салаалары-биле токкуладыр соктагылаан.

— Экии, Иван Петрович! — дээш, бежен хар чоокшулаан, чүс килограмм ажа бөөр хире деңзилиг, тырың эът-боттуг улуг эр Сыын-оол шаланы сириледир баспышаан келген.

— Экии, экии, Борис Серенович! — дээш улуг мастер менди солушкан. Каттырымзаан, бир-ле өөрүшкүге хаара туттурупкан ышкаш чоруур ол аныяк инженер бөгүи Сыын-оолга ужуражыксап турган болгаш мынаанын айтырган:

— Бөгүнгү ажылынар эки болду ыйнаан, Серенович?

— Эки болду, Петрович, хол мөгези, карак шеверибиле...

Оон бригадазы бөгүи бажының бир өрээлиниң дээвиирин салыр үлүүи эртежик дооскаш, кожазында бичө өрээлге хана салырынга эптиг ыяш үзүктели бөөр аразында ажылдаар кижилери барган пилорама улузунга ыяш дилчип дузалашкан.

— Эрес болган-дыр, бригадир. Ийи дугаар бригада силер дег ындыг шалыпкын болган болза... Ол тудуг дээрге бистиң районда бо чылгы эң чугула ийи каът бажың болдур эвеспе, Бистиң күжүвүстү, арын-нүүрүвүстү ол көргүзе бөөр.

Сыын-оол улуг мастерге сеткилинден тааржыр апарган. Николаев харыылап турар ажылын билир-даа, иегелделиг-даа. Мурнукузу ышкаш, олар база-ла тудуг материалдарынга хереглел дугайын чугаалажып органнар. Райоига эки шынарлыг амыдырал хандырылга комбинадының бажыңы дээш мурнунда элээн маргылдаа турган: чамдык эштер ийи каът чаа бажың херек дээш чыдыпкан (аңаа хөй акша-көпеек үнерик орта бодавайн), өскелери алгыдары тааржыр, тутка-ла сес чыл хире болган бажыңга немей өрөөлдер тутса харын эки болбас бе дээш кызытказан. Оозу шын болган. Комбинатка улуг гараж, складтар чугула апарган, олар харын чаа болур ужурлуг. Келзе-келзе, комбинатты улгаттыр кылырынче киринкен. Чаа тудугга бодаарга аңаа үнер чарыгдал элээн дүрген дуглаттынар, капитал салыышкыныңың ажыктыын бедидери амгы байдалдарда онза ужур-дузалыг болган.

— Бо тудугну августа дооскаш ажыглалга киирер деп хүлээлгевис турган болгай, ынчаарга ону июль эгезинде доозарын кыыдып көрзе чүл деп? Шыдаар боор бис. Оон соонда чүрттелга бажыңнары, сүт заводу дээш туруптар бис. Темпини дүргедедир, шынарын экижидер херек, Серенович. Партия райкомуиуң бюрозунга ол дугайын начальник Огнёв-биле кады чугаалаан бис. Бюро кежигүннери деткээн.

Сыын-оол көгериксей берген бажын, ыяштан куду көрген куш дег, шала бурунгаар соганнаткаш, харыылаан:

— Шын санал-дыр, Петрович. Мен база бо тудуг бедип орарын хонуктарга бүдүү сапып келген мен. План, хүлээлгеге даянып турарывыс бар харын, ынчалза-даа сорук киирер деп чүве чүге турбас боор — ол хире арга бисте бар дээр мен. Ынчалза-даа утпас чүүлдер-ле хөй: тудуг материалдары амдыызында эвээш-тир, ол саададып болур, ам-даа болза саададып турар-дыр.

Бригадир Сыын-оол тудугда байдалды хөлүн часпайн билип турган. Кыыллдан батарея, одалга системазынга херектиг хоолайлар эвээш келген, Сарыг-Дагда кескен тудуг ыяжының чамдыын амдаа сөөртпээн, пилорамада дилдирер ыяш эвээжээн. Ынчангаш ол дугайын сонгаарлатпайн шиитпирлеп көрзе деп бодалын Сыын-оол база чугаалаан.

— Силерге каттыжар-дыр мен, бригадир. Четчир материал чокта хүлээлге аас кырынга хадып каар болгай. Сөөртүлге ажылын черле дүргедедир чугула, далажыр херек — дээш, мастер демгиле бодалын быжыктырып айтырган. — Бо чаа хүлээлгени (июль эгезинде деп турарывыны) черле чүү деп бодаар силер?

— Деткинр-дир мен. Хол мөгези, карак шеверн-биле — деп Сыын-оол ынчаар харыылаан, далаштыг удур айтырган. — Тудуг материалдарының чедишпези маңаа моондак болбас бе?

— Санап, деннеп көрдүм. Дүрген тыптының алгаш, шалып ажылдаар болзувусса шыдаптар бис, Борис Серенович.

Сыын-оол Николаев ышкаш база ыңдыг бодалдыг чораан, ам, бодап орарга, мастерниң салган ол хуусавзы-даа, бодунуң ам бүдүрүлге хуралынга чугаалажышкынга киирер дээн саналы-даа бүгү коллективти бир-ле бедикче өрү көдүрүп шыдаптар арга болган. Чүгле биле-демниг ажыл, организастыг чорук, быжыг чурум херек.

«Сагышты ыры-биле ажыдар, чаланны ажыл-биле ажыдар». Сыын-оол мурнунда хоорайның бир микрорайонунга тудуг участогунуң начальныиги болгуже хөй тудуг ажылдарын боду кылган болгаш кады ажылдааны хөй эш-өөрүү көрген. Чыдында чыргал чок дээрзин ол билир. Хөй-хөй кижилер ажылдап, чеминенип, дыштанып — ындыг соксавал чок амыдыралда турда, Сыын-оол ол кижилер ышкаш, амыдыралдың магалыынга чоргаарланып, ажылды бүдүмчелиг кылырын үргүлчү күзеп чораан. Эктинде ол хире чугула ажыл-херек турда оон чажам дивесле болгай сен. Борис улуг мастериниң кабинединге ора, хаварып кадыгланган калбак адыштарын, чөржегер чоон салаалариын суйбагылап көрген. Тывага сөптелге болгаш сүт заводтарының кол тудуг-септелге ажылдары чоруп турда, Сыын-оол аңаа туйбу, даш салырының, арматура эптээринин, демир каннаарының мергежилдерин шингээдип, сооктуң соогун-даа, изигиниң изиин-даа бо холдарбиле шыдажып эрткени халас барбаан.

Тудугжуңуң ажыл-херекчи шынарын Сыын-оол бадыкагарындан үнелээр, бодунуң шевер холдары-биле айтып бөөр, ажыл дээнде олут чок чүткүлүг-биле өөрүн хей-аът киирип шыдаар. Өскениң улут, бичө күш-ажылын эки кылган ажыл элеп читпес аллар-дыр деп санап чоруур. Чүгле моральдыг эки мөзүшынары азы хөй-ниитичизи дээш эвес, а чон көрүп турдала хүлээгенин ыяап күүседир кижи дээш коллективин оны хүндүлээр турган.

Иван Петрович биле Сыын-оол ол-ла кабинетке хөй катап ужурашкан. Николаев тудугда кадаг кагарындан эгелээш нарын, берге ажылды удуртуп турар, ынчаигаш оон далаш чок шын санап, хемчээп, түннеп шыдаарын Сыын-оол билир, боду хар-иазын талазы-биле оон адазы ышкаш болуур-даа болза, аныяк мастерин дээкээр, оон үлегер алыксаар. Бот-боттарын эки билчирлер. Чамдыкта кезек изиглени-даа бөөрдер — ажыл дээнде ажыычаң көстүп көзр деп чүве олдур. Бир-ле чугаа аразында:

— Бригадир улуг өрөөлди холдан үндүрерин саадаткандыр аа? — деп, Николаев бригадирже чүүй каап айтырган.

— Чылдагааны цемент чедишпези-дир — дээш, Борис Серенович мастерже айтырыглыг көргеш, ажылда ол четпестерни оюп каар аргажок болган. — Өрөөл даштыдан цементилеттинмейн барды, ону эскертинер ыйнаан? Кызылче телефоннап, кижилер чорутса эки боор. Бисче чорудар цемент ында бар болгай.

— Кончуг шын-дыр, Серенович. Чедип алза чогуур чүвеинс-ле хөй-дур, — Чагыгны бижөөн мен. Бодум Кызыл кирер мен. Даргалар-биле таптыг чугаалашпас болза хоржок. Бисте база буруу бар. Көрбес бе, цемент турган болза, батарея, хоолай чедишкен болза, шору бурунгаарлай бөөр ийик бис. Июльче чоокшуладыр тыртказан хүлээлге-даа бар болгай...

А. НУГҮҮРАК.
(Уланчылыг.)

БӨГҮН КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

Хөгжүм-шиң театрынга. Ыры болгаш таңдының «Саян» ансамблиниң концерти. Эгелээри 19.30 шакта.

«Енисей» Культура бажыынга. «Хөглүг үнүер» деп дискоклуб. Эгелээри 19 шакта.

«Колос» Культура бажыынга. «Өңнүктеривистиң аялгалары» деп темалыг дискотека. Эгелээри 19 шакта.

«Хүреш» стадионга болгаш парктың спорт шөлдеринге. Транспорт болгаш коммуналь ажыл-агый ажылдакчыларының спартакиадазы. Эгелээри 10 шакта.

ТВ

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чурулга уран түүлүг. «Музейге белек кылдыр...» 9.20 — «Гвинея мугулдурукуң эртинези». Киноочерк. 9.50 — Бараганнар. Ачы-дузаа чедиреры. Чарлалдар. 10.20 — ИХМ-ниң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 11.05 — «Ночная находка». Уран-чечен фильм. «Хайыра чок фронт» деп белүгтен. 12.10 — «И. Сохадзе ырлаар». Фильм-концерт. 12.40 — Уран гимнастика талазы-биле делегей чемпионады. Испаниядан дамчыдылга. 13.35 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.05 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». «Фиесты ортулуктары». 14.25 — Бөгүи делегейде. 14.40 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 15.40 — Уругларга фильм. «Мой генерал». 1 болгаш 2-ги сериялары. 17.50 — «Дириг амытаннар амыдыралы. 18.50 — Мультфильмнер. 19.20 — «Чеве, кыстар!». Краснодар крайның малчыннары — көдээ ажылагыйының херөзөжен ишчилериниң конкурузу. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Свинарка и пастух». Уран-чечен фильм. 23.00—23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазында. (Куш-культуржуга суме). 8.30 — «Где гнездится горлица», «Горожанки», Док. телефильмнер. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Баг кагар спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Евпаторийден дамчыдылга. 10.00 — Бистиң садывыс. 10.30 — «Документалдыг экран». 11.30 — «Бурунгу музыкага сонуургалдыгларга». Ригадан дамчыдылга. 12.00—Казах телевидениениң программазы. 13.00 — «С песней по жизни». Кино-концерт. 13.45 — Бүгудеге стадион. 14.15 — «Не бойся быть добрым». Док. телефильм 14.45 — «Хуулгаазын адыгжы». Дрезденниң «Земперопера» театрының шинзи. 17.45 — «Чурттарда болгаш диптерде». «Тиль Уленшпигель». (ГФР), «Бельгийские горда» (Франция). 18.30 — Узеир Гаджибековтуң төрүттүнген хүнүнден бөөр 100 чыл болганынга тураскаатказан ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг театрынга концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Домашний цирк». Мультфильм. 20.15—«Кадыкшыл». 21.00 — «Ут». 21.35 — «Зеленая энергия». Эртем-шептерелдиг фильм. 21.45—23.15 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — СКА. В. И. Ленин аттыг Төп стадионуң Спорт ордузундан дамчыдылга.

Ойлаар

Республикага бүрген, аязыр. Чаъс чагбас. Сонгу-барын чүктен хаттың күжү секундада 9—14 метр. Чамдык черлерге хүндүс хар холушкак чаъс чаар. Дүне 10—15 градус соор, хүндүс 1—6 градус чылыг.

Кызылга биче булуттаар. Хүнүң ийиги чартыында хар холумактыг биче чаъс чаар. Дүне 3—6 градус соор. Хүндүс 4—6 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Успех» 11.20, 18.40, «Внимание! Всем постам...» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шехерезады» 9.30, 11.30, «И на камнях растут деревья» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сон в руку или чемодан» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Необдуманный шаг» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

ЭМЧИ

Шала күскээр совхозка дүжүт байырлалы болур деп дыңнаан далажып бар чор мен. Мурнумда «Дүрген дуза чедиреринин» машиназы тур. Та чүзү канчап барган чүве, чолаачызы мени доктаады каапты. Тура дүштүм. «Машина үрелген, кылырынга үр үе негеттинер апарган, хоорай ырак эвес, аарыг кижиниң улузу-биле кады чедир октаптың көрем, акый» деп чолаачы дилей-дир. Ам канчаар, дуза-лаар апаар. Оларны машинага олурткаш хаптым.

Чанымда олурган аныяк кыстан:

— Канчаар аараан оол боор? —деп айтырдым.

— Кемдээн кижи-дир — дей-дир.

Аайын тыппайн:

— Канчап?—деп айтырдым. Уруг шала шыңгыы:

— Айылга таварышкаш. Кезиишкин херек апарган — дээш, ыыт чок барды.

Артымга олурган, шала улгады берген эр кижи:

— Сонуургаачылынар коңчуг-дур аа?— дей-дир.

— Өөренгеп чаным-дыр ийин хүтбайыраан, силер база эмчи силер бе?— деп, удур айтырдым.

— Чок, шагдаа кижя мен.

— Чадагланып ышкажыл, билдингир-дир.

Шагдаа каттырган:

— Чок, билбес силер. Бүга бир катап ону бижектээн кижини танып каап, хөйге көзүлдүр сүрүп тургаш үзүпкен чүве дийин, мал-даа болза угааның болбазыкпе —деп коңчуг аяар чугаалады.

Ам-на бажымга бир-ле чүве чык диди.

Кижи мал дылын билбес боордан башка кижиниң дылын мал билир болдур ийин. Оңу кым-даа маргыжып шыдавас, Оон туржук кижиниң ажынганын мырай эңдевес. Кижи каржыланы бээрге, канчангаш-ла хап-сога бээрге, караан чалдаңдырып, борбак-борбак чаштар төктүп келир, чок-ла болза, шуут шимдингеш, кулактарын кыскаш, доңгайгаш шыгырт туруптар. Херек бүтпес хире болза, карак ажыт дезиптер. Шынап-ла, кижиге ол дег хилиичек чок чүве кайын турар. Адыгуузун малдың шаа-ла ол-дур ийин. А кижи чеже-даа чүве билир болза, чамдыкта мырынай кедереп базар, кээргээр сеткилин үттуптар. Бир эвес малга ынак, ону ажаап карактаар, эки чаннап, ээлдек көөр болза, ол кижиден кажан-даа чарылбас, бодунуң изиг ынакшылы-биле чыттап, дылы-биле чылгап чассыдар, оон кедерезе бажыбиле, мойну-биле чөленип, хаваа-биле дүрбүй иткилеп, долгандыр дешкилеп, кудуруун кымчыланып, чараш чаңнын көргүзүп келир.

Бистиң аравыста мал-биле чугаалажып билир, оларның кадыын камгалап, кезээде кады чоруур кижилериң бары — ёзулуг-ла улуг аас-кежии болгаш буянныг херек-тир. Бир катап суурга мындыг таварылга болганын бо-ла чораан черле утпас мен ийин. Оңу хөрек соктап хөөретпейн, баш чайып мактанмайн, көргеним ояар ыдып берейн шиме.

Ондар эмчи сугга олурумда даштын аът даваны дагжап келген соонда, ыттар-даа чиртип-ле үнүп. Кижим «сок-сок!» дээш үне-ле халыды. «Чү болган чоор» дээш кады бурт-ла дидим. Аныяк оол аъдының аксындан ак көвүк бургулдур, сугга дүшкен күске дег кек мөөн кыдыр деритир халдып алган, эгиин-тынажы-биле бачыдан чугаалайдыр:

— Ат болган, ат болган, эмчи, дүргедеп көр, дүрген дузадан чедирип көр!

Ондар тура:

— Чү ат болган, чү болду, таптыг чугаалап көрем оол деп мындыг.

— Өлдү-өлдү, мээң аъдымны-даа мунган дүрген чоруптунар, эмчи, мен чадаг кылыштап чоруй баар мен — деп, оол эзрежи-дир.

Ондар бажыныче кире халаш, бир шаажың соок шайны оолга ижиртинти. Оон харын киживис шала оожургап, ам-на тыныш ап, чугаалайдыр.

— Үлегерлиг бугам ааразы, тьфу, чок, кемдээн аан, өлүдиригиин кырында чыдып калды, та чүзү, кандыг азазы бижектекен чүве.

Ондар эмчи оон ынай чүүлдээ айтырбады, бажыныче кире халаш, дораан-на хамык хереселин ап алган үне халып келди.

— Дузалап көр, эш. Салчактың аалынга чедир машинаң-биле мени октавыт—деп бо.

— Ынчанмайн канчаар —деп, дегийт-ле чөпшээрештим.

Келген оол өрү алзы чүгле сидирт диди, бистер чү боор, оон соондан чүгле бурт дидивис.

Орук-чирик берге-даа болза, шыдаар-ла шазыс-биле ыйыдып ор бис. Кижим иштинде будуу химирениң, ажынгандарынган деп чүвези хөлчок:

— Чүгле кижи эмчилерэ далажып-дүвүреп чоруур деп бодаар силер бе? Мен база ниитиниң малының кадыын камгалаан эмчи ышкажым чүл? Менде кээргээр сеткил, ыглаар карак чок деп бодаар силер бе? Чүрээм даш-даа эвес, чүдүлгем дөң-даа эвес кижи мен. Мал дээш балдыр сыкпас, баш көдүрбес хилинчээм-ие ол. Ону кайын билир силер—деп, кижим ана хейде шыжыгып, харын-даа чөнгээлей аарак хөмө мукуп-ла келди эвеспе.

— Сээңии шын, эш. Мен сенээ бүрүн катчып, сагыш-сеткилиин үлежип чор мен. Силерни, мал эмчилерни, кымнар бактаан боор—деп, шала оожургады аарак чугаалады.

Ынча дидиң бе дээзиг, кижим мырыңай удам өлемчил, изидип-ле үнүү:

— Мал-маганның өзүп, оон эъткир, сүткүр, дүккүр чоруунуң чыл келген тудум-на көвүден турарында, уксазының экижип, малдың янзыбүрү аарыгларының чидип турарында бистия, мал эмчилериниң, ачы-дузазы чок бе? Бистиң буянныг ажыл-херээвис чүге чеднишкиннер хөлегезинде чыдып каан турарын? Чогаалчы-чагаалчы кижилер чүве-ле болза саанчы, хойжу, кадарчы, чылгычы, тевежи, сарлыкчы.. дээш-ле мактап, ырлап туруп бээрил, а бисти чүве-ле болза кадык малды аарыг кылдыр акт бижээш өлүрүп чиген деп чүге шоодуп туруп бээрил? Бистен эки чүве көрбээнин, тыптаны ол бе? Эътти чаглыын чиң, дуктуң экизин кыргып, сүттүң үстүүи ижин тура, ынчаш баарга болур бе, ынчаш?..

Бурган өршээ, ол аразында малчының аалынга чедип келгенивис-ле эки болган де. Оон башка эмчиниң аактыг аксынга, ажыг шүгүмүүлелиңге ана өрттенип-ле каар ийик мен, артында-ла арны-бажымдан дер төктүп, девиден келген болбазык мен бе.

Кончуг семис болгаш улуг калчан хүреп буганың балдырынче кижи бижектекен болду.

Эмчи дораан-на:

— Кончуг сойлукту, буттуң улуг ханың үзе кезиптер бодаан-дыр, харын-даа кежи кылын болгаш бижек бизи чепээн-дир—дээш бок-сагын, ханың аштап, чуп, чаап, эм кудуп, дуй даарай берди. А буганың караандан чаш төктүп, узун-кыска тынгылап каап, эмчиже идегел-биле көрүп ханып чыдыр.—Көрбес сен бе, бир эвес бо үлегерлиг бугаелген болза кым бууудаарыл? Малчын биле бис-ле болгай. Ол туда кадарбаан, а мен дуза чедирбээн болур. Ам чү деп бодаар сен?

Аңаа кандыг-даа харыы бээр аайын тыппайн, ишкээр кара сугже базып кирээптим. Аңаа барып чүнүп, серинттенип алгаш, дедир кылаштап келиримге үлүзүм өгде шайлап, чү-даа болбаан чүве ышкаш, хөөрежип олурлар. Мени база дөр бажынче чалап, сарыг шайын кудуп, чаглыг ээдин сала бердилер.

О. СУВАКПИТ.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгарыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлеттөр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап нер.

Чагыг № 3143.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00673.